

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра публічного управління, адміністрування та права

Кваліфікаційна робота

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ»**

Виконав:

студент академічної групи 2м – ДС
освітньо-професійної програми
«Публічне управління та адміністрування»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 281

«Публічне управління та адміністрування»

_____ С. І. Захарченко

Науковий керівник:

професор кафедри публічного управління,
адміністрування та права, доктор наук з
державного управління, професор

_____ М. І. Лахижа

Бібліографічний опис та анотація кваліфікаційної роботи

Бібліографічний опис: Захарченко Сергій Іванович. Формування та реалізація державної екологічної політики. Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування». Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права. Кафедра публічного управління, адміністрування та права. Науковий керівник: Лахижа Микола Іванович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління, адміністрування та права. Полтава. 2023 рік.

Зміст роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків.

Анотація. У роботі розглянуто теоретичні засади формування та реалізації державної екологічної в Україні; охарактеризовано основні напрямки та рівні екологічної політики в Україні; визначено фактори впливу на становлення вітчизняної державної екологічної політики; проаналізовано завдання екологічної політики на державному та регіональному рівнях; визначено стратегічні цілі та інструменти реалізації державної екологічної політики в Україні; досліджено закордонний досвід формування та реалізації кращих практик екологічної політики, надано пропозиції щодо результативності виконання природоохоронних заходів та підвищення ефективності використання коштів державного бюджету на їх фінансування.

Ключові слова: державна політика, екологічна політика, стратегія, регіональна політика, нормативно-правове регулювання, інструменти реалізації, механізми реалізації, екологія, економіка, природокористування, охорона довкілля, сучасні тенденції розвитку, екологічні проблеми.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	Верховна Рада України
КМУ	Кабінет Міністрів України
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
ЄС	Європейський Союз
ЗУ	Закон України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
АР Крим	Автономна Республіка Крим
Міндовкілля	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України
Держгеокадастр	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру
Держводагентство	Державне агентство водних ресурсів України
Держгеонадра	Державна служба геології та надр України
Держлісагентство	Державне агентство лісових ресурсів України
Держрибагентство	Державне агентство меліорації та рибного господарства України
Держекоінспекція	Державна екологічна інспекція України
ДАЗВ	Державне агентство України з управління зоною відчуження
ДСНС	Державна служба України з надзвичайних ситуацій

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	9
1.1. Сутність, цілі, напрямки та рівні екологічної політики країни	9
1.2. Завдання екологічної політики на національному та регіональному рівні.....	11
1.3. Інструменти реалізації екологічної політики України.....	19
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	31
2.1. Нормативно-правова база для формування та реалізації екологічної політики в Україні	31
2.2. Оцінка системи органів задіяних до формування та реалізації екологічної політики України	38
Висновки до розділу 2	59
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	60
3.1. Закордонний досвід формування ефективної екологічної політики	60
3.2. Напрями вдосконалення економічного механізму реалізації державної екологічної політики	68
3.3. Сучасні екологічні проблеми в Україні та шляхи підвищення рівня ефективності екологічної політики.....	71
Висновки до розділу 3	78
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність теми. Державна політика є невід’ємним елементом системи державного управління, яку ототожнюють з мистецтвом управління державою та суспільством. З позицій здійснення державно-управлінського впливу у конкретній сфері, державна політика визначає позицію державних владних структур щодо вибору варіантів вирішення суспільних проблем, а також методів та інструментів реалізації відповідних політичних рішень.

В сучасних умовах глобальних екологічних загроз постає нагальна необхідність формування ефективної державної екологічної політики, що потребує залучення до співпраці соціальних суб’єктів усіх секторів суспільства: державного, приватно-комерційного і громадського. В контексті становлення України як соціальної держави, реформування системи державного управління важливим стає питання сталого розвитку регіонів, що неможливо без урахування екологічного безпекового складника. Тому актуальним стає розроблення ефективних механізмів та інструментів реалізації державної екологічної політики [52].

Отже, актуальність дослідження пов’язано з необхідністю підвищення ефективності системи державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні в сучасних умовах.

Тому, вирішення екологічних проблем є головним завданням державної екологічної політики, а механізм її формування та реалізації вимагає удосконалення за такими напрямками:

- вдосконалення існуючої нормативно-правової бази в екологічній сфері, яка побудована на системі адміністративних покарань за порушення певних екологічних норм;
- сприяння розвитку економіки України на екологічній основі шляхом модернізації виробництва за рахунок підвищення ресурсо- та енергоефективності, впровадження екологічно безпечних технологій, що потребує відповідних змін у податковому та бюджетному законодавстві;

- забезпечення міжгалузевого, міжрегіонального співробітництва та партнерства між громадами, державою та бізнесом у сфері вирішення екологічних проблем;
- формування ефективної системи державного екологічного моніторингу, як складової глобальної мережі екологічного моніторингу на основі сучасних технологій;
- формування та реалізація екологічних програм на всіх рівнях і визначення пріоритетності їх фінансування;
- розвиток безперервної екологічної освіти та природоохоронної інформаційно-просвітньої діяльності, створення та підтримка громадських екологічних організацій в якості базових компонентів формування та реалізації державної екологічної політики.

Сучасна екологічна ситуація в Україні вказує на необхідність переходу до стійкого екологічно збалансованого типу розвитку держави. Екологізація має охопити всі сфери суспільної діяльності та галузі економіки, а головним завданням державної екологічної політики повинна стати мінімізація антропогенного впливу на довкілля та підвищення відповідальності суб'єктів державної екологічної політики за недотримання існуючих вимог, залучення до формування та реалізації державної екологічної політики України підприємців, громадськості, засобів масової інформації.

Проблеми екологічної політики: в контексті теоретичних та практичних засад удосконалення державного управління розглянуті у роботах, З. Герасимюк [7], М. Грановської, О. Дзюбенко [70], О. Лазора, В. Лук'янихіна; з позицій регіонального та державного управління досліджували М. Андрієнко [1], В. Голян [7], В.Керецман, О.Куценко, С. Линник [15], Н. Нижник, В. Рехкал, С. Романюк, В. Тертичко, М. Шульга [9].

Проблемам, становленню та дослідженню екологічної політики в Україні присвятили свої праці відомі науковці та фахівці, такі як: О. Васюта, О. Веклич [5], Д. Ветвицький, М. Краснова [14], В. Крук, Н. Маєвська, В. Мартиненко [18], Л. Мельник, Л. Сергієнко [70], Т. Перга [27], М. Шапочка, В. Шевчук, Л. Яценко.

Питання, що окреслюють теоретичні підходи до визначення поняття екологічної безпеки як складової державної політики, економічні та соціальні аспекти її формування і реалізації досліджували вчені: В. Гобела, В. Дудюк, А. Качинський, В. Кушерець, О. Оліференко, О. Панова [4], М. Реймерс, М. Сарапіна, М. Хилько, В. Шако [1], О. Яковенко та інші.

Проблеми регіональної екологічної політики розглядаються в працях таких учених, як: В. Андрейцева, В. Андропова, І. Андрощук [3], Ю. Боковикова [4], Є. Карташова, В. Степанова, В. Шевчука, Г. Балюка, С. Рогач [69], А. Федорищевої, Г. Сафронова, А. Степаненка, В. Трегобчука, Ю. Хвесик [72], Л. Шостак та ін.

Основні питання екологічного управління, економічні та соціальні аспекти його формування та реалізації висвітлені в працях вітчизняних учених Н. Андрєєва [2], А. Гетьман [9], Т. Галушкіної, Б. Данилишина, С. Боголюбова, В. Зуєва, С. Дорогунцова, В. Макарова [17], І. Синякевича, Ю. Шемшученка, Є. Хлобистова, Л. Гриніва.

Таким чином, в роботі представлені як теоретико-концептуальні, так і практико-орієнтовані дослідження, які надають можливість комплексно представити специфіку формування екологічної політики в Україні. Проте деякі аспекти нормативного і управлінського характеру ще недостатньо вивчені і потребують свого осмислення. Особливо це стосується екологічних наслідків від воєнних дій Російської Федерації проти України.

Мета та завдання дослідження. Визначити специфіку формування системи державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні. Для досягнення поставленої мети в роботі були вирішені наступні завдання:

- обґрунтувати понятійно-категоріальний апарат, що формує сутність поняття екологічної політики як складової державної політики України;
- визначити сутність та структурні компоненти екологічної політики;
- проаналізувати зарубіжний досвід регулювання сфери природокористування;

- визначити основні інструментами реалізації національної екологічної політики;

- проаналізувати особливості стратегічних інструментів реалізації державної екологічної політики на основі Закону України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Об'єктом дослідження є державне управління в сфері реалізації екологічної політики в Україні.

Предметом дослідження є формування ефективної системи державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні в сучасних умовах.

Методи дослідження. моніторинг нормативно-правових, розпорядчих актів та інших джерел інформації, пов'язаних з предметом дослідження.

В дослідженні використовувались методи системного та комплексного аналізу для визначення основних напрямів формування екологічної політики держав та механізмів її реалізації у сфері природокористування.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження щодо вдосконалення системи державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні можуть бути використані у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема при плануванні природоохоронних заходів та їх фінансуванні коштами державного бюджету

Матеріали магістерської роботи апробовано на Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах сучасних реалій» (Додаток А).

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність, цілі, напрямки та рівні екологічної політики країни

Нині доцільно дивитися на всі життєві сфери крізь екологічну призму, а тому екологічна політика повинна бути невіддільною частиною загальнодержавної (національної) політики країни.

Екологічна політика — це діяльність суспільства й держави, спрямована на: охорону та оздоровлення природного середовища; ефективне поєднання функцій природокористування та охорони довкілля; забезпечення екологічної безпеки громадян; запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій; розвиток природоохоронного виховання й освіти. Екологічна політика складається щонайменше із чотирьох рівнів:

1) міжнародно-глобальної екополітики (наприклад, встановлюються економічні зони у Світовому океані, квоти на вилучення природних ресурсів, вводяться заборони на скидання речовин);

2) регіональної екополітики (наприклад, створення прикордонних заповідників, співпраця країн щодо контролю за перенесенням біозабруднювачів);

3) національної (державної) екополітики (наприклад, ухвалення й реалізація природоохоронних законів, міжнародних договорів);

4) локальної екополітики (наприклад, політика економічного району або міста).

Цілі екополітики встановлюються на глобальному та національному рівнях. На регіональному та місцевому рівнях вони конкретизуються з огляду на специфіку території.

Стратегічними цілями екополітики України є:

- 1) формування екологічної свідомості, цінностей та освіти;
- 2) сталий розвиток і збалансоване використання природних ресурсів;

- 3) впровадження екологічних вимог і норм в усі сфери діяльності;
- 4) зниження екологічних ризиків для екосистем та здоров'я громадян;
- 5) розвиток державної системи охорони довкілля.

Реалізація екологічної політики здійснюється на міжнародному (глобальному), державному (національному), регіональному (обласному) та місцевому (міста, села) рівнях. Екологічну політику на державному рівні формує Міністерство довкілля та природних ресурсів України.

Суб'єктами екологічної політики є не тільки органи державної влади. Разом із державою реалізацію екологічної політики забезпечують політичні партії, наукові організації, громадські організації, що робить її об'єктом не лише державного, а й публічного управління.

У всьому світі громадський екологічний рух давно став одним із суб'єктів екологічної політики, не є винятком і Україна. Зокрема, найвпливовішими екологічними організаціями України є такі: Національний екологічний центр, «Екологія — Право — Людина», Всеукраїнська екологічна ліга, Save Dnipro тощо.

Основними документами екологічної політики України є: закони (наприклад, «Про природно-заповідний фонд України», «Про тваринний світ»), концепції (наприклад, Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року), програми (наприклад, Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки), стратегії (наприклад, Національна стратегія поводження з відходами) та інші. Набули чинності ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля» [56], «Про стратегічну екологічну оцінку» [62].

Для реалізації стратегічних цілей окреслюють конкретні напрями дій.

На основі визначених напрямів розробляються механізми та заходи їхньої реалізації — інструменти екополітики (наприклад, оцінювання впливу на довкілля, екологічний рейтинг забруднених територій).

1.2. Завдання екологічної політики на національному та регіональному рівні

Відсутність ефективної системи управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та більш повільне, ніж очікувалося, проведення структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки призводить до збільшення рівня забруднення та зумовлює підтримку старих, неефективних підходів до використання енергетичних і природних ресурсів.

Національна екологічна політика базується на принципах:

рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень;

екологічної відповідальності, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

запобігання, який передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах державної екологічної експертизи, а також проведення державного моніторингу навколишнього природного середовища;

інтеграції питань охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (екологічних цілей) в секторальну політику на тому ж рівні, що й економічні та соціальні цілі;

«забруднювач та користувач платять повну ціну», який передбачає запровадження для забруднювача стимулів щодо зниження рівня негативного впливу на навколишнє природне середовище та повної відповідальності користувача за стан наданих йому у користування природних ресурсів, а також зменшення впливу його діяльності (бездіяльності) на стан цього середовища;

міжсекторального партнерства та залучення до реалізації політики усіх заінтересованих сторін, який наголошує, що лише шляхом спільного розв'язання нагальних проблем можливо забезпечити успішну реалізацію екологічної політики [1].

Основними цілями національної екологічної політики є:

досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;

підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;

поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;

удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;

удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;

припинення втрат біо- та ландшафтної різноманітності, формування екологічної мережі, розвиток заповідної справи;

забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів [1].

Основними завданнями національної екологічної політики є такі:

1) досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, що передбачає:

проведення оцінки та послідовне зниження екологічних ризиків для здоров'я людини;

упровадження системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування;

приведення якості питної води у відповідність з європейськими стандартами;

2) підвищення громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища, що здійснюватиметься шляхом:

формування інформаційного простору з питань збереження навколишнього природного середовища, проведення екологічної політики та забезпечення сталого розвитку;

створення державної системи інформування населення про стан навколишнього природного середовища та заходи щодо його поліпшення, а також відповідної бази геоінформаційних даних;

залучення громадськості до участі у розв'язанні екологічних проблем, проведення постійних консультацій з громадськістю стосовно рішень, спрямованих на поліпшення навколишнього природного середовища та активне формування у населення громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;

започаткування на національних каналах радіо і телебачення регулярних програм з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічно збалансованого розвитку, реалізації екологічної політики;

створення мережі інформаційних центрів відповідно до вимог Організації Об'єднаних Націй та підтримки їх діяльності;

сприяння впровадженню системи безперервної екологічної освіти та освіти в інтересах екологічно збалансованого розвитку для всіх вікових та професійних категорій населення;

розроблення інформаційної системи підтримки прийняття управлінських рішень, що стосуються стану навколишнього природного середовища та розв'язання нагальних проблем у цій сфері;

3) підвищення якості повітря та запобігання змінам клімату, що здійснюватиметься шляхом:

технічного переоснащення виробничого комплексу на основі впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;

оптимізації структури енергетичного сектору економіки на основі використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів вуглецю, у тому числі нарощування обсягів використання відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії;

реалізації проектів спільного впровадження з дотриманням вимог Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату,

розроблення та впровадження системи торгівлі національним надлишком квот на викиди парникових газів;

4) підвищення якості поверхневих і підземних вод, що здійснюватиметься шляхом:

підвищення якості води на засадах басейнового та інтегрованого управління водними ресурсами та задоволення потреб населення у високоякісній питній воді;

значного підвищення ефективності виконання комплексних програм з упровадження нових технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві та на транспорті;

підвищення ефективності технологій очищення виробничих стічних вод та утилізації їх осадів, зменшення скидів у водойми висококонцентрованих стічних вод через систему централізованої каналізації;

зниження рівня забруднення водних ресурсів унаслідок використання мінеральних добрив, синтетичних миючих засобів, нафтопродуктів та хімічних засобів захисту рослин;

подолання кризового стану системи водопровідно-каналізаційного господарства та підвищення ефективності комунальних очисних споруд;

забезпечення своєчасного проведення відповідних заходів під час аварій на об'єктах водної інфраструктури та перебоїв з водопостачанням;

удосконалення контролю та спостереження за цілісністю розподільної мережі, зменшення втрат води у таких мережах;

5) забезпечення екологічної безпеки, усунення збільшення навантаження на навколишнє природне середовище, зумовленого економічним зростанням, що здійснюватиметься шляхом:

переходу на інтегровані дозволи, що видаються за принципом «єдиного вікна», та удосконалення порядку видачі дозволів на викиди і скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів;

удосконалення системи управління відходами з урахуванням міжнародних стандартів та нормативів;

забезпечення стимулювання виробників до застосування екологічно безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ролі еколого-економічних інструментів та більш ефективного впровадження принципу «забруднювач та користувач платять повну ціну»;

дотримання вимог екологічної безпеки під час закриття або зміни форми власності промислових підприємств і об'єктів та під час передачі військових об'єктів у господарське користування. З цією метою забезпечуватиметься проведення екологічного аудиту та державної екологічної експертизи ситуацій, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також на території діючих об'єктів і комплексів;

зменшення обсягів викидів і скидів шкідливих речовин, мінімізації утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі за рахунок стимулювання виробників до більш інтенсивного впровадження системи надання сервісних послуг замість реалізації готової продукції;

забезпечення екологічно безпечного зберігання та видалення небезпечних відходів, максимально можливої утилізації відходів за рахунок прямого повторного чи альтернативного використання їх ресурсно-цінної складової та безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації;

стимулювання виробників до запровадження системи екологічного менеджменту з метою зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище;

забезпечення повного знешкодження (видалення) непридатних та заборонених хімічних засобів захисту рослин, що накопичилися на території України, у тому числі за рахунок проведення тендерних процедур щодо залучення іноземних компаній для знешкодження зазначених засобів чи вивезення їх за межі держави;

б) удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом введення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки [63].

Важливим джерелом фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища є фонди охорони навколишнього природного середовища, порядок використання коштів яких потребує реформування.

Для розв'язання регіональних екологічних проблем важливо залучати також кошти місцевих бюджетів.

Регіональна екологічна політика— це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та забезпечення екологобезпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій.

В сучасних умовах здійснення регіональної екологічної політики держави значною мірою ускладнюється екологічною диверсифікацією території України, особливостями соціально-економічних процесів у регіонах, які є неоднорідними за історичними, природними, соціальними, економічними факторами, що потребує регіонально диференційованих підходів до управління екологічною безпекою. Кожен регіон нашої держави розробляє власні напрями екологічної політики з урахуванням індивідуальної специфіки господарювання регіону.

Регіональна екологічна політика ґрунтується на таких принципах:

- дотримання загальнонаціональних пріоритетів у галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів;
- забезпечення розмежування повноважень між органами виконавчої влади;
- врахування екологічних інтересів інших регіонів, у тому числі за межами України, відповідно до міждержавних угод;
- формування механізму фінансового забезпечення природоохоронної діяльності регіонів.

Стратегічним напрямом природоохоронної діяльності повинні стати більш повне і комплексне використання природних ресурсів, розробка і запровадження у виробництво маловідходних і безвідходних технологічних процесів, які дають змогу помітно скоротити чи повністю виключити забруднення природного середовища і забезпечити глибшу переробку первинної сировини.

Природокористування – це сукупність процесів відносин природи та людини. В більш вузькому розумінні природокористування – це сукупність всіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу та заходів по його збереженню.

Невід’ємною складовою частиною природокористування є охорона природи – сукупність заходів, спрямованих на підтримання раціональної взаємодії між діяльністю людини та оточуючим середовищем, які забезпечують збереження та відновлення природно-ресурсного потенціалу, раціональне використання природних ресурсів, що попереджують шкідливий вплив результатів господарської діяльності на природу.

Визначальним принципом взаємодії суспільства з природою є принцип єдності охорони природи та її раціонального використання. При цьому охорона природи є необхідною умовою використання її ресурсів і служить підтриманню динамічної рівноваги між використанням природних ресурсів, з одного боку, і відтворювальними можливостями природи – з іншого, що особливо важливо за високої технічної оснащеності сучасного виробництва.

Підрозділ в галузі екології та природних ресурсів передбачає вплив суспільства на охорону довкілля, його раціональне користування та відтворення, що передбачає можливість державних, самоврядних та громадських інституцій здійснювати законодавчі, організаційно-розпорядчі, координаційні, представницькі, контролюючі функції. Територіальний розподіл суспільних інтересів у галузі охорони природи визначається територіальними обсягами природних геоекосистем і поділяється на:

- загальнодержавні, що поширюються на всю територію України;
- регіональні, що охоплюють територію кількох областей та АР Крим чи поширюються на територію суміжних держав та акваторію морської економічної зони;
- місцеві, що охоплюють територію в межах АР Крим, області, району.

Сучасна державна система управління природоохоронною діяльністю є занадто централізованою та з елементами відомчості, що призводить до

зниження ефективності управління на регіональному рівні, зокрема щодо напрямів планування та використання інвестицій природоохоронного призначення, а також не дає можливості повністю враховувати територіальні інтереси екологічно безпечного довкілля.

Розв'язанню проблеми регіональної екологічної політики може сприяти адміністративна реформа в частині делегування повноважень на регіональний рівень, що дозволить створити ефективно діючу систему влади та управління в центрі і на місцях, здійснити фінансово-економічне та нормативно-правове забезпечення територій на основі оптимального поєднання загальнодержавних і місцевих інтересів.

Пріоритетними напрямками регіональної екологічної політики в сучасних умовах повинні стати:

- інвентаризація джерел забруднення, оцінка екологічної надійності господарських об'єктів і виробничих систем, створення банків екологічної інформації, автоматизація процесів її збору, обробки і аналізу;
- реалізація програм наукових досліджень актуальних екологічних проблем, прогнозування явищ і процесів, впровадження отриманих результатів у практику, створення системи екологічного моніторингу;
- забезпечення ефективного використання коштів природоохоронних фондів, налагодження оптимальних процедур контролю за їхньою діяльністю;
- розширення мережі природоохоронних територій різного рангу, реалізація спільних проєктів з сусідніми державами;
- формування розвинутого ринку екологічних послуг: створення аудиторських фірм, екологічних банків, лабораторій тощо;
- внесення в процедуру підготовки і прийняття управлінських рішень обов'язкової норми проведення їхньої екологічної експертизи;
- законодавчо-нормативне стимулювання залучення бізнесу і підприємництва до вирішення екологічних проблем;

- розширення і поглиблення конструктивного співробітництва з міжнародними екологічними організаціями, європейськими країнами;
- здійснення заходів щодо формування екологічної культури населення, активізація екологічної освіти і виховання, створення цивілізованих процедур інформування населення про стан природного середовища;
- налагодження конструктивної співпраці державних та місцевих органів влади з громадськими екологічними рухами, політичними партіями.

Таким чином, регіональна екологічна політика повинна бути спрямована на формування такого нормативно-правового поля, управлінських і регуляторних важелів та системи контролю за поведінкою забруднювачів, які б обмежували можливість надлишкового використання природних ресурсів, виключали досягнення неприпустимих рівнів забруднення і гарантували екологічно безпечну життєдіяльність населення.

1.3. Інструменти реалізації екологічної політики України

В Українському законодавстві державна екологічна політика визначається як «система специфічних політичних, економічних, юридичних та інших заходів, що вживаються державою для управління екологічною ситуацією, забезпечення раціонального використання природних ресурсів на території України та забезпечення гармонійного, динамічно збалансованого розвитку економіки, суспільства, природи» [51], а в прийнятому Законі України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року» метою екологічної політики є досягнення задовільного стану навколишнього середовища шляхом впровадження екосистемного підходу у всі напрямки соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на безпечне навколишнє середовище, впровадження збалансованого природокористування, збереження і відтворення природних екосистем [52].

Виходячи з цього документу визначено основні інструменти реалізації екологічної політики, серед яких основними є: контроль за забрудненням,

правове регулювання на основі європейських стандартів, міжсекторне соціальне партнерство, стратегічна екологічна оцінка, екологічне управління на основі екоменеджменту, фінансово-економічні інструменти, екологічний моніторинг.

Інструменти реалізації політики - це засоби та методи, які використовуються для впровадження та виконання конкретних політичних стратегій та заходів. Ці інструменти служать для досягнення поставлених цілей та вирішення конкретних завдань. В контексті екологічної політики та сталого розвитку, інструменти можуть бути різноманітними і охоплювати різні аспекти, включаючи економічні, правові, соціальні та технологічні засоби. Ось деякі типові інструменти реалізації екологічної політики:

Законодавчі інструменти:

Закони та нормативи: Прийняття та виконання законів, які встановлюють стандарти екологічної безпеки та відповідальність за порушення екологічних норм.

Економічні інструменти:

Податки та збори: Встановлення податків на забруднення, витрати на використання природних ресурсів або викиди парникових газів.

Фінансові стимули: Надання фінансових пільг чи заохочень для підприємств та громадян, які використовують екологічно чисті технології чи практики.

Інструменти ринкової регуляції:

Торгівля викидами: Створення ринку викидів, де компанії можуть купувати та продавати права на забруднення.

Технологічні інновації та наукові дослідження:

Фінансування досліджень: Виділення коштів на наукові дослідження та розробки в галузі екології та сталого розвитку.

Технологічні стандарти: Встановлення вимог до використання та розробки екологічно чистих технологій.

Інформаційні та освітні інструменти:

Кампанії освіти громадськості: Проведення інформаційних та освітніх заходів для свідомого споживання та екологічної обізнаності.

Публічна інформація та звітність: Забезпечення доступу до інформації про екологічні показники та результати реалізації екологічних програм.

Участь громадськості та демократичні механізми:

Публічні слухання та консультації: Залучення громадськості до процесу прийняття рішень та виконання екологічних програм.

Громадські об'єднання: Підтримка та розвиток громадських організацій, що працюють у сфері екології.

Міжнародне співробітництво:

Міжнародні угоди та конвенції: Участь у міжнародних домовленостях та співпраця для вирішення глобальних екологічних проблем.

Технічна та фінансова допомога: Надання технічної та фінансової підтримки для країн з менш розвиненими економіками для вирішення екологічних завдань.

До основних інструментів реалізації національної екологічної політики відносять наступні:

- *Міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін.*

Важливим інструментом реалізації національної екологічної політики є розвиток партнерства між секторами та залучення до планування і реалізації політики усіх зацікавлених сторін (органи виконавчої влади, приватний сектор, виробники, науковці, громадські організації, органи місцевого самоврядування);

- *Оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища.*

Удосконалення екологічного законодавства в частині застосування Стратегічної екологічної оцінки (СЕО) як обов'язкового інструменту стратегічного планування розвитку соціально-економічної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях. Посилення соціально-економічного розвитку Центральноєвропейського та Східноєвропейського

регіонів робить СЕО важливим інструментом оцінки впливу на навколишнє природне середовище, зокрема у транскордонному контексті.

• Удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища спрямоване на регулювання природокористування шляхом встановлення науково обґрунтованих обмежень на використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища. Розвиток зазначеного виду діяльності пов'язаний із впровадженням інтегрованого дозволу щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища відповідно до Директиви ЄС про попередження та контроль забруднення ('IPPC' 96/61/EC Directive), спрощення процедури видачі дозволу та забезпечення прозорості. Важливим аспектом є вдосконалення наукового забезпечення встановлення лімітів на використання природних ресурсів та встановлення граничнодопустимих рівнів забруднення навколишнього природного середовища.

• Екологічна експертиза та оцінка впливу на стан навколишнього природного середовища.

Екологічна експертиза та оцінка впливу на стан навколишнього природного середовища (ОВНС) спрямовані на запобігання негативному впливу на навколишнє природне середовище та встановлення відповідності запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Забезпечення ефективного проведення державної та громадської екологічної експертизи є важливим пріоритетом у природоохоронній діяльності і потребує поліпшення фінансової підтримки.

• Екологічний аудит та системи екологічного управління.

Екологічний аудит та системи екологічного управління спрямовані на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів

господарювання, встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам природоохоронного законодавства та удосконалення управління суб'єктами господарювання, що провадять екологічно небезпечну діяльність, або окремими природними комплексами.

- *Екологічне страхування.*

Екологічне страхування є одним з видів страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної небезпеки у зв'язку з ймовірним аварійним забрудненням ними навколишнього природного середовища та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб, яке передбачає часткову компенсацію шкоди, завданої потерпілим. Необхідно розробити та впровадити методика проведення оцінки ризиків та загроз, зумовлених експлуатацією екологічно небезпечних об'єктів, обчислення страхових тарифів відповідно до визначеного рівня ризику. Надзвичайно важливим є створення ринку послуг екологічного страхування та заснування страхових компаній, здатних забезпечити надійний механізм страхування.

- *Законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища.*

Реалізація екологічної політики потребує ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Основними вимогами до такого законодавства є його відповідність Конституції України, наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, реалістичність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні.

Приведення у відповідність екологічного законодавства України із положеннями джерел *acquis communautaire* в першу чергу необхідно здійснити за такими напрямками:

забезпечення наскрізності екологічної політики, її інтеграції до політик державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;

моніторинг і оцінка якості атмосферного повітря, зокрема щодо загальнопоширених забруднюючих речовин, зонування території України, планів поліпшення якості атмосферного повітря в зонах і агломераціях; регулювання зменшення вмісту сірки у пальному;

перегляд нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах під час виробництва певних категорій транспортних засобів в Україні;

перегляд нормативів якості поверхневих вод, які використовуються для потреб централізованого водопостачання і для культурно-побутового користування, очищення комунальних стоків, запобігання забрудненню внаслідок змиву нітратів із сільськогосподарських земель;

здійснення контролю за поводженням з такими видами відходів, як використані хімічні джерела струму, ртутні, у тому числі компактні, відпрацьовані оливи, електронне обладнання, не придатні до використання транспортні засоби;

впровадження комплексної/інтегрованої дозвільної системи для стаціонарних джерел викидів (у першу чергу енергогенеруючих);

ліцензування виробництва, застосування, імпорту і експорту небезпечних хімічних речовин, контроль за їх вмістом у продукції та безпечне видалення.

Враховуючи потреби врегулювання питань, що викликають резонанс у суспільстві, необхідно:

забезпечити дотримання законодавства України, що гарантує права громадян на доступ і користування землями водного фонду і землями рекреаційного, оздоровчого, природоохоронного та історико-культурного призначення;

завершити формування національної законодавчої бази з питань біобезпеки та забезпечити її подальше вдосконалення з урахуванням відповідних положень законодавства ЄС. Розглянути доцільність розроблення підзаконних актів щодо участі громадськості у прийнятті рішень або ратифікації Алматинської поправки

до Орхуської конвенції. Розробити процедуру і методи запобігання неконтрольованому вивільненню генетично модифікованих організмів, зокрема щодо удосконалення процедури дозвільної системи, системи прийняття рішень, порядку маркування, стандартизації, державної реєстрації генетично модифікованих організмів, продукції, отриманої з їх використанням, та встановлення обмеження щодо їх застосування; системи пакування, зберігання, транспортування і маркування продукції, що надходить в обіг; використання генетично модифікованих організмів у замкнених системах, поводження з відходами генетично модифікованих організмів і тарою;

розробити комплексні регіональні і місцеві програми, спрямовані на вирішення таких актуальних екологічних проблем:

оптимізація планування забудови і розвитку зелених зон;

підвищення якості атмосферного повітря і зниження рівня шуму шляхом оптимізації транспортних потоків та мінімізації викидів із стаціонарних джерел;

мінімізація утворення, сортування, переробка та безпечна утилізація або захоронення відходів;

підвищення якості і забезпечення доступу до якісної питної води.

• *Освітнє та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики*

Розроблення методологічних основ та запровадження безперервної екологічної освіти сприятимуть успішній реалізації національної екологічної політики.

Під час розроблення програм наукового та інноваційного розвитку необхідно враховувати потребу в раціоналізації та оптимізації природокористування, зокрема технологічного переоснащення виробництва шляхом:

- енергозбереження, розвитку відновлюваних та альтернативних джерел енергії, а також збільшення обсягу використання джерел енергії з низьким рівнем викидів двоокису вуглецю;

- ресурсозбереження, зменшення питомого споживання земельних ресурсів, води, деревини, мінеральних та органічних речовин природного походження на одиницю виробленої продукції, забезпечення більш якісного та комплексного їх перероблення, а також використання відходів як сировини, їх більш повної переробки для виробництва продукції і товарів широкого вжитку;

- удосконалення технологій очищення атмосферного повітря, водних об'єктів, мінімізації утворення відходів;

- розроблення актуальних нормативів якості навколишнього природного середовища, нормативів безпеки використання природних ресурсів, граничних нормативів впливу на навколишнє природне середовище, стандартів екологічної безпеки тощо;

- розвитку технологій промислового та сільськогосподарського виробництва, що унеможливають або зменшують обсяг використання екологічно небезпечних хімічних речовин та їх сполук;

- виконання регіональних програм соціально-економічного розвитку та схем територіального та місцевого планування з дотриманням принципів сталого розвитку та розвитку екологічної мережі;

- відтворення рідкісних біологічних видів, а також тих, що перебувають під загрозою зникнення, розроблення схем їх адаптації до сучасних умов життя.

• *Економічні та фінансові механізми*

Забезпечення стабільного фінансування природоохоронної діяльності, вдосконалення економічних інструментів є основними передумовами реалізації екологічної політики в Україні.

В умовах обмеженості бюджетних коштів важливим є пошук нових джерел фінансування природоохоронних заходів, спрямованих на ліквідацію забруднення, забезпечення екологічної безпеки, заходів, пов'язаних з відтворенням та підтриманням природних ресурсів у належному стані. У зв'язку з цим необхідно забезпечити сприятливий податковий, кредитний та інвестиційний клімат для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність, створення суб'єктами господарювання

систем екологічного управління, впровадження більш чистого виробництва, технологій ресурсо- та енергозбереження.

Проаналізувавши види економічних інструментів, можна виокремити дві основні групи таких еколого-економічних інструментів державного регулювання в сфері охорони навколишнього середовища. Перша група пов'язана із такими функціональними навантаженнями як фіскально-бюджетні, до якої можна віднести екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, екологічне нормування і штрафні санкції за порушення екологічного законодавства. Друга група економічних інструментів реалізації державної екологічної політики пов'язана із системою фінансово-економічного стимулювання природоохоронної діяльності – пільгові податки, пільгові кредити, субсидії, регулювання цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію, формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт (розвиток «зеленої» економіки) тощо.

В Україні сьогодні найбільш поширеними економічними інструментами в сфері екологічної політики залишаються насамперед бюджетно-фіскальні інструменти – екологічне оподаткування, платежі і збори, екологічне нормування і штрафні санкції. Інструменти фінансово-економічного стимулювання лише починають впроваджувати в систему державного управління екологічною сферою, зокрема в ЗУ «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [52] зазначено, що «економічні та фінансові механізми, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку) забезпечать стабільне фінансування природоохоронної діяльності та стимулювання розвитку екологічного підприємництва, зокрема виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення, а також сприятимуть створенню податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність».

- *Технічне регулювання та стандартизація у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки*

Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки спрямовані на впровадження науково обґрунтованих та безпечних для навколишнього природного середовища і здоров'я населення вимог до процесів, товарів та послуг.

Впровадження міжнародних стандартів у сфері ресурсозбереження, охорони навколишнього природного середовища, надрокористування, систем екологічного управління та екологічних критеріїв до товарів та послуг має надати можливість вітчизняному товаровиробнику покращити екологічні аспекти виробництва і продукції та рівень конкурентоздатності на міжнародних ринках.

Пріоритетом розвитку цього інструменту є розроблення та впровадження системи державної підтримки вітчизняного товаровиробника продукції з поліпшеними екологічними характеристиками відповідно до законодавчо встановлених вимог, а також вдосконалення методів та систем державного обліку і статистичної звітності у сфері охорони навколишнього природного середовища.

- *Моніторинг стану довкілля і контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.*

Для забезпечення розвитку державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, спрямованого на надання органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування і населенню своєчасної, достовірної інформації про його стан, та з метою підвищення ефективності здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства необхідно проаналізувати інформаційні потреби системи державного управління, створити єдину мережу спостережень, здійснити оптимізацію, модернізацію і технічне забезпечення системи моніторингу навколишнього природного середовища, вдосконалити метрологічне забезпечення проведення спостережень, інтегрувати інформаційні ресурси суб'єктів системи моніторингу

і забезпечити функціонування єдиної автоматизованої підсистеми збирання, оброблення, проведення аналізу і збереження екологічних даних.

• *Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.*

Для здійснення на належному рівні міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки необхідне:

безумовне виконання міжнародних зобов'язань відповідно до багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів України;

послідовне врахування рекомендацій всесвітніх самітів ООН зі сталого розвитку в містах Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі;

розширення співробітництва з питань запобігання транскордонному забрудненню навколишнього природного середовища;

запобігання глобальній зміні клімату;

забезпечення активної участі українських представників у роботі міжнародних організацій природоохоронного спрямування.

Таким чином, інтеграція різноманітних інструментів дозволяє досягти комплексного та ефективного впливу на розв'язання екологічних проблем та забезпечити стале використання природних ресурсів.

Висновки до розділу 1

Державна екологічна політика є одним із найважливіших факторів управління соціально- екологічною ситуацією у світі. Система державного управління в екологічній сфері спрямована на реалізацію й удосконалення державної політики в галузі охорони навколишнього середовища, створення безпечного виробничого середовища в організаціях, захист законних інтересів працівників, які постраждали від забрудненого навколишнього середовища.

Збереження сприятливого довкілля, а також збалансоване виконання соціально-економічних завдань на перспективу, можливе насамперед за рахунок посилення екологічної складової політики.

Держава повинна взяти на себе усю стратегічну відповідальність за здійснення екологічної політики. При цьому в основу державного регулювання має бути покладений принцип неперервності та комплексності управління цим процесом. Необхідно реально екологізувати принципи і практику управління суспільством, матеріальним виробництвом та комплексом усіх його галузей; створити ефективну еколого-економічну систему природокористування; новітні технології ресурсозаощадження; вивести країну на світовий рівень розуміння, а відтак практики раціонального використання природних ресурсів та довкілляощадного розвитку.

Повинна посилитись конструктивна функція держави в становленні розвиненої системи ринкових економічних інструментів екологічної політики, екологізації Державного бюджету. Поглиблення політико-екологічної обґрунтованості державних рішень є передумовою піднесення значення екологічної політики в суспільстві, чинником трансформації громадської думки щодо екологічної складової державотворення, розвитку екологічного правового поля. Необхідно формувати єдиний екологобезпечний господарсько-економічний простір, який повинен стати основою сталого та екологобезпечного розвитку країни. Екологізація економіки повинна передбачати розроблення та здійснення державної політики використання природних ресурсів як національного економічного потенціалу, який застосовується в суспільному виробництві та має свою вартість.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правова база для формування та реалізації екологічної політики в Україні

Правове регулювання є одним із найважливіших і невід’ємних інструментів державної політики, адже саме цей інструмент дозволяє фактично застосовувати інші інструменти державної політики шляхом їх офіційного декларування та прийняття у вигляді окремих нормативно-правових актів/окремих положень та засад у законодавчих документах.

Розуміння сутності державної екологічної політики як інструменту організації, регулювання, узгодження та збалансування екологічних та соціально-економічних інтересів суспільства дає можливість спрямувати й ефективно регулювати за допомогою правових засобів державну екологічну діяльність, і це вимагає поглибленої уваги до нормативно-правового забезпечення державної екологічної політики. Особливістю держави як політичного інституту є прерогатива на використання правових норм (створення, реалізація і контроль за їх дотриманням). Правове регулювання є важливим інструментом формування та реалізації державної екологічної політики та основою її правового механізму.

Основні нормативно-правові акти екологічного регулювання в Україні були ухвалені з 1995 р. Фундаментальною основою нормативно-правової бази державної екологічної політики є Конституція України. Саме Конституцією [13] передбачено обов’язок держави – «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу» (стаття 16); «право кожного громадянина на безпечне для життя і здоров’я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, право вільного доступу до інформації, яка ніким

не може бути засекречена, про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення» (стаття 50); закріплено «обов'язок кожного громадянина не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. У Конституції України визначено, що одним із повноважень ВРУ є обов'язок дбати про охорону довкілля, визначати екологічну політику держави, яку реалізує Уряд України» (стаття 60). Сфера екології та охорони навколишнього середовища з позицій державного управління є достатньо об'ємною, що обумовлює розгалуженість системи нормативно-правових актів, які забезпечуватимуть з одного боку, регулювання/управління у цій сфері за ключовими напрямми, а з другого – обумовлюватимуть правовий механізм формування та реалізації державної екологічної політики, у тому числі і в контексті пріоритетних векторів.

Стратегічні завдання та пріоритети держави, що визначають основоположні засади державної екологічної політики, а також включають визначений світовою спільнотою порядок дій щодо вирішення проблем та поліпшення ситуації в екологічній сфері, викладені у відповідних законодавчих документах – стратегіях екологічної політики на визначений період: З часу проголошення Україною незалежності було прийнято три стратегічні документи щодо визначення державної екологічної політики в Україні.

- 1998 р. Постанова ВРУ «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [26]. Проведення інституційної реформи державної системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, упровадження механізмів та інструментів екологічної політики, реалізація пріоритетних національних і державних програм з метою створення умов для сталого збалансованого розвитку держави; формування державної системи регулювання екологічної безпеки як неодмінної складової національної безпеки України.

- 2010 р. ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020р.» [51]. Стратегія передбачала: підвищення рівня суспільної екологічної свідомості; поліпшення екологічної ситуації та

підвищення рівня екологічної безпеки; досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища; інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління; припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі; забезпечення екологічно збалансованого природокористування; удосконалення регіональної екологічної політики.

- 2019 р. ЗУ «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року»: Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва; забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України. Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку; Зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення. Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління [52].

ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [52] визначено, що одним із інструментів державної екологічної політики в Україні є «законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства ЄС, спрямоване на досягнення національних пріоритетів та забезпечення його наближення до відповідних директив ЄС впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна». Адже нормативно-правова база в екологічній сфері, що адаптована до вимог ЄС, є важливою запорукою пришвидшення процесу інтеграції України до європейської спільноти.

Поряд з цим стрижневим документом, який визначає засади державної екологічної політики в Україні, є ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. Він проголошує та запроваджує систему управління в галузі природокористування. У ньому визначено, що наша держава здійснює на своїй території екологічну політику,

спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів [55].

За результатами аналізу вітчизняної та міжнародної правової бази. Зокрема, в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року при визначенні існуючих проблем та сучасного стану довкілля в державі увага звертається на такі сфери: безпека і оборона; атмосферне повітря; зміна клімату; охорона вод; охорона земель і ґрунтів; охорона лісів; надра; управління відходами; біологічне та ландшафтне різноманіття [52]. Тут же окремо наголошується на проблемах управління та здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища в зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, а також екологічних проблемах Донбасу. З цього приводу слід зазначити, що такі й низка нових проблем формування та здійснення екологічної політики та її інституційно-функціонального забезпечення в нашій державі поширилися і виникли й на інших частинах території країни у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року, а тому шляхи їх вирішення мають бути визначені у першу чергу (наприклад, щодо визначення розміру заподіяної довкіллю шкоди та її відшкодування).

Питання правового забезпечення формування та здійснення екологічної політики розкриваються й у інших актах національного законодавства. Серед них варто назвати такі: Водний кодекс України (ст. ст. 7-8, 81, 9-11, розділ II) [6], Земельний кодекс України (глави 2-3) [10], Кодекс України про надра (ст. ст. 7-9, 91, 92, 10-12) [11], Кодекс цивільного захисту України (ст. 6, розділи II-III) [12], Лісовий кодекс України (розділ III) [16], Закони України «Про охорону земель» від 19.06.2003 № 962-IV [54], Гірничий закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV [8], «Про мисливське господарство та полювання» від 22.02.2000 № 1478-III [48], «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону

водних біоресурсів» від 08.07.2011 № 3677-VI [60], «Про тваринний світ» від 13.12.2001 № 2894-III [64], «Про рослинний світ» від 09.04.1999 № 591-XIV [61], «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 № 2707-XII [53], «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 № 1862-IV [45], «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 № 2059-VIII [56], «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 № 2354-VIII [62], «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 № 2456-XII [58], «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 № 1864-IV [46] та ін.

У названих законах питання суб'єктного складу формування та здійснення екологічної політики регулюється не лише в контексті напрямів, сфер або об'єктів (інституційний аспект), але й з позицій виконання покладених на них завдань і функцій (функціональний аспект) – управління, контроль, моніторинг, екологічний аудит тощо. Детальна регламентація інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення екологічної політики наявна й у низці підзаконних нормативно-правових актів, наприклад, в Указі Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21.04.2022 № 266/2022 [28], Положенні про державну систему моніторингу довкілля, затвердженому постановою КМУ від 30.03.1998 № 391 [35], Положенні про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затвердженому постановою КМУ від 25.06.2020 № 614 [39], Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженому постановою КМУ від 20.03.2022 № 326 [41], Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» від 23.03.2021, введеному в дію Указом Президента України від 23.03.2021 № 111/2021 [43] тощо.

Врешті, підзаконні нормативно-правові акти загальнодержавного значення у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів розмежовують повноваження між центральними та регіональними органами державної влади.

Правове забезпечення формування та реалізації екологічної політики, з урахуванням різних напрямів, сфер, об'єктів та функціонального спрямування, чітко відстежується в діяльності різних міжнародних структур і закріплюється у відповідних актах. Значення міжурядових та неурядових міжнародних організацій як учасників міжнародно-правових відносин загалом і у сфері міжнародно-правової охорони довкілля зокрема надзвичайно важливе. Як відзначають вчені-екологи, міжнародне право навколишнього середовища спрямоване на розробку та впровадження глобальних та регіональних програм та заходів для раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля. Воно створює площину для співпраці всіх суб'єктів міжнародно-правових відносин, координації їх дій, укладання відповідних угод та їх ефективного виконання, обміну передовим досвідом тощо.

Лише на міжнародному рівні може бути реалізовано глобальний моніторинг довкілля, регулювання належного користування та охорони об'єктів, таких як космос, Світовий океан, Антарктида, Арктика, а також мігруючих видів диких тварин. Розгляд питань охорони довкілля на двосторонньому рівні між державами також має велике значення.

Використання правового регулювання як інструменту політики на кожному із визначених рівнів та їх взаємодія із іншими інструментами та елементами екологічної політики обумовлюватиме правовий механізм формування та реалізації цієї політики. Правове регулювання як інструмент екологічної політики, у свою чергу, деталізується у вигляді угод, конвенцій, договорів тощо на наднаціональному рівні; стратегій, планів дій, концепцій, законів, підзаконних актів тощо – на державному рівні; екологічна політика як внутрішній документ окремого суб'єкта господарювання – на суб'єктному рівні.

Взаємодія між рівнями формування та реалізації екологічної політики, у контексті правового механізму екологічної політики, свідчить про взаємовплив та взаємодію кожного із рівнів у процесі політики, яка обов'язково має ґрунтуватися на таких критеріях:

- актуальності, тобто засади формування та реалізації політики на відповідних рівнях мають бути актуальними та відповідати вимогам часу;

- доцільності, адже сформовані засади політики, а також імплементація деяких положень або ж адаптація національної політики до міжнародних норм мають відповідати вітчизняному стану, особливостям та реаліям екологічної сфери;

- законності, тобто взаємовплив на формування та реалізацію екологічної політики має здійснюватися в межах чинного законодавства, у законодавчо визначений спосіб та із використанням відповідних методів та інструментів державного управління;

- гнучкості, адже процес формування та реалізація політики не має закінченого циклу та потребує постійного коригування до відповідних змін зовнішнього та внутрішнього середовища;

- результативності, коли процес політики передбачає досягнення визначених результатів;

- ефективності, тобто ресурсів, які витрачаються для реалізації відповідного обраного варіанта політики, має бути задіяно менше, аніж отриманого результату;

- справедливості як основоположного принципу здійснення державного управління та взаємодії держави та суспільства;

- верховенства права, адже прийняття будь яких державно-управлінських дій, формування та реалізація екологічної політики, а також взаємодія між рівнями екологічної політики має здійснюватися в усвідомленні, ототожненні та дотриманні прав та свобод людини і громадянина як найвищої соціальної цінності;

- цілісності та узгодженості, зважаючи на те, що екологічна політика є невід'ємним елементом цілісної діяльності держави, в тому числі і в процесі її формування та реалізації, виникає необхідність узгодження положень та засад політики з іншими сферами життєдіяльності та об'єктами державного управління.

Вибір найбільш ефективних методів державного регулювання в сфері охорони навколишнього природного середовища є одним із актуальних напрямів в проведенні вітчизняних реформ. Екологічна політика держави враховує активність інших суспільних інститутів, знаходячись в тісній співпраці з ними. Проте остаточний результат державної екологічної політики досягається завдяки діяльності не лише держави та її інститутів, але й інших суб'єктів, чия діяльність спрямована на екологічну безпеку в рамках чинного законодавства.

2.2 Оцінка системи органів задіяних до формування та реалізації екологічної політики України

На сучасному етапі розвитку в Україні відбуваються процеси реформування системи державного управління, основною метою яких є підвищення спроможності центральних органів виконавчої влади, тобто трансформація міністерств у аналітично-владні центри, функціонування яких полягатиме у постійному аналізі проблем та пошуку можливих варіантів їх вирішення, формуванні та реалізації відповідних політик, а також оцінці ймовірних чи наявних наслідків реалізації цих політик. Таким чином, відповідно до основних змін, що передбачає сучасний процес реформування системи державного управління, до функцій міністерств належать формування та реалізацію державної політики на засадах аналізу політики як системного процесу, що полягає у здійсненні постійного моніторингу стану вирішення проблем, та оцінці ситуації у відповідній сфері управління/регулювання та оперативного реагування на можливі наслідки впроваджених державно-управлінських рішень.

Так, в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року серед першопричин екологічних проблем країни називається «неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища», а в

числі основних інструментів реалізації державної екологічної політики виокремлюється «державне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища» [52].

Органи екологічного управління – це юридично відокремлені суб'єкти (органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські організації), уповноважені в межах загальної або спеціальної компетенції здійснювати владні та інші функції в галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, захисту екологічних прав та законних інтересів юридичних та фізичних осіб.

Державні органи екологічного управління посідають особливе місце у системі органів управління в цій сфері.

Відповідно норм статті 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» «управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності», а також «метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища» [55].

Вітчизняне законодавство визначає переважно правові засади: управління в галузі екології; управління і контролю у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища; управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища (екологічне управління) тощо.

Наразі в Україні створена та функціонує система органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища – це «юридично самостійні

державні, самоврядні й громадські інституції, уповноважені здійснювати організаційно-розпорядчі, координаційні, консультативні, організаційно-експертні, контрольні та інші функції в галузі забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища».

Загально визнаним є поділ системи державних органів, які здійснюють екологічне управління, на органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції.

Органами державного екологічного управління загальної компетенції є уповноважені законодавчими актами органи державної влади, які крім функцій загальнодержавного управління виконують функції щодо формування й забезпечення реалізації державної екологічної політики, визначення правових основ регулювання екологічних правовідносин, забезпечення ефективного використання та охорони об'єктів екологічного права.

До системи органів екологічного управління загальної компетенції відносять: ВРУ, Президент України, КМУ, Рада Міністрів АР Крим, місцеві ради як органи місцевого самоврядування, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, а також місцеві державні адміністрації.

Згідно зі статтею 13 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» головна роль в системі регулювання суспільних екологічних відносин належить Верховній Раді України. До виключної компетенції ВРУ у галузі регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища відповідно до Конституції України належать: визначення основних напрямів державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища; затвердження загальнодержавних екологічних програм; затвердження указів Президента України про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації; вирішення інших питань у галузі охорони навколишнього природного середовища відповідно до Конституції України.

Основоположною функцією парламенту України є його законодавча функція. За допомогою ухвалення законодавчих актів ВРУ найефективніше і радикально впливає на стан суспільних відносин, що виникають у зв'язку з раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів, охороною навколишнього природного середовища, забезпеченням екологічної безпеки. Водночас, частину функції та компетенції у сфері забезпечення формування і здійснення вітчизняної екологічної політики ВРУ здійснює також через свої комітети.

Окреме місце в системі органів державної влади загальної компетенції посідає Президент України, як голова держави, він є гарантом додержання Конституції України, екологічних прав і свобод людини і громадянина. Згідно ст. 106 Конституції України Президент має наступні екологічні повноваження: забезпечує національну безпеку (у тому числі екологічну); приймає укази та розпорядження з питань, що належать до його повноважень; зупиняє дію екологічних актів КМУ з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; скасовує екологічні акти Ради міністрів АР Крим; приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень ВРУ; підписує екологічні закони, прийняті ВРУ; оголошує території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення тощо [13].

Президент України також є головою Ради національної безпеки і оборони України, яка є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при главі держави згідно з частини 1 ст. 107 Конституції України та координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони (частина 2 ст. 107 Конституції України) [13].

Відповідно до пункту 1 частини 1 ст. 4 ЗУ «Про Раду національної безпеки і оборони України» РНБО «розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції

Президентові України, приймає рішення щодо: визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони в екологічній сфері; заходів політичного, економічного, соціального, воєнного, науково-технологічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України; питань оголошення в разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації» [59]. Наприклад, Указом Президента України від 23.03.2021 № 111/2021 було введено в дію рішення РНБО від 23.03.2021 «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» [43].

Крім цього, Указом Президента України від 21.04.2022 № 266/2022 утворено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, затверджено положення про неї та особовий склад [28]. До відання даного органу віднесено питання щодо воєнного та повоєнного відновлення стану територій і земель територіальних громад, які постраждали внаслідок воєнних дій, включаючи планування будівництва й саме будівництво нових об'єктів соціальної та виробничої (у тому числі й критичної) інфраструктури, відновлення системи електро- й водопостачання і водовідведення, відновлення та використання замінованих, забруднених і пошкоджених територій (земельних, лісових, водних тощо).

В системі органів державної влади у сфері забезпечення формування і здійснення екологічної політики в Україні особливу увагу слід приділити органам виконавчої влади. Традиційно в системі органів виконавчої влади виокремлюють три організаційно-правові структурні ланки, а саме: 1) вища – Кабінет Міністрів України; 2) центральна – міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (виходячи зі змісту положень частини 1 ст. 1 ЗУ «Про центральні органи виконавчої влади» [67]); 3) адміністративно-територіальна – територіальні органи виконавчої влади та місцеві державні адміністрації.

У літературі описано різні класифікації органів державної виконавчої влади: за походженням – первинні (КМУ) та похідні (центральні органи виконавчої влади і місцеві державні адміністрації); за змістом (предметом) діяльності – міністерства, служби, агентства, інспекції; за порядком організації та діяльності – колегіальні (КМУ та ін.) та єдиноначальні (міністерства, служби та ін.); за характером – загальної компетенції (КМУ), галузевої (Міністерство охорони здоров'я та ін.), міжгалузевої (Міністерство фінансів України та ін.), спеціальної (Антимонопольний комітет України та ін.) тощо.

За часом дії органи державної виконавчої влади поділяються на постійні (наприклад, КМУ) і тимчасові (спеціально створені органи); за назвою – Кабінет, Рада, Міністерство, Державна служба, Державне агентство, Державна інспекція та под. Залежно від функціональної спрямованості керівників виділяють: органи з переважанням політичних функцій (КМУ, міністерства) та органи з превалюванням виконавчих функцій (державні служби, інспекції, агентства тощо).

Вищим органом у системі органів виконавчої влади відповідно до Конституції України є Кабінет Міністрів України (частина 1 ст. 113), який відповідальний перед Президентом України і ВРУ, підконтрольний і підзвітний ВРУ у межах, передбачених Конституцією (ч. 2 ст. 113) [13].

Відповідно до Конституції України (ст. ст. 116, 117), ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 17), ЗУ «Про Кабінет Міністрів України», уряд у галузі охорони навколишнього природного середовища: здійснює реалізацію визначеної ВРУ екологічної політики; забезпечує розробку державних цільових, міждержавних екологічних програм; координує діяльність центральних органів виконавчої влади, інших установ та організацій України у питаннях охорони навколишнього природного середовища; встановлює порядок утворення і використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі Державного бюджету України та затверджує перелік природоохоронних заходів; встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних

ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також порядок надання дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами; приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; організує екологічне виховання та екологічну освіту громадян; керує зовнішніми зв'язками України в галузі охорони навколишнього природного середовища; також може здійснювати й інші повноваження відповідно до чинного законодавства України [55].

Також, при уряді функціонує Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій. Яка є постійно діючим органом, який «забезпечує координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної із забезпеченням техногенно-екологічної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і реагування на них» [34].

Компетенція Ради міністрів АР Крим як органу виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища регламентується ст. 18 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до якої вона на своїй території здійснює реалізацію законодавства України в галузі охорони навколишнього природного середовища та інші повноваження відповідно до законів України.

Органами державного екологічного управління спеціальної компетенції є центральні органи виконавчої влади та урядові органи державного управління із підпорядкованими їм територіальними підрозділами, для яких забезпечення реалізації екологічної політики на загальнодержавному та місцевому рівнях є єдиним, головним призначенням. Такими органами є відповідні міністерства, державні служби, державні агентства, державні інспекції, які здійснюють свою діяльність на підставі положень, затверджених в більшості урядовими постановами.

Низкою повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища, формування і здійснення вітчизняної екологічної політики наділене

Міндовкілля, яке відносять до державних органів управління спеціальної компетенції. Відповідно до пункту 1 Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затвердженого постановою КМУ від 25.06.2020 № 614, Міндовкілля є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ [39]. Згідно з нормами цього акту, «Міндовкілля є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує: а) формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; б) формування та реалізує в межах повноважень, передбачених законом, державну політику у сфері лісового та мисливського господарства; в) формування державної політики: 1) у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів; 2) у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр; 3) у сфері управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснення державного управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення; 4) щодо здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» [39].

Слід зауважити, що Міндовкілля оперативно реагує на екологічні проблеми сьогодення й вживає низку заходів для подолання негативних наслідків для довкілля та мінімізацію шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу як результатів військової агресії РФ щодо України.

Крім цього, Міндовкілля розроблено низку методик визначення шкоди та збитків, завданих навколишньому природному середовищу внаслідок збройної агресії РФ, у тому числі: Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій

під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міндовкілля від 04.04.2022 № 167 [19]; Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затверджена наказом Міндовкілля від 13.04.2022 № 175 [22]; Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міндовкілля від 05.10.2022 № 414 [21]; Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міндовкілля від 13.10.2022 № 424 [20].

До органів надвідомчого екологічного управління задіяних у формуванні та здійсненні (реалізації) екологічної політики в Україні також можна віднести інші міністерства і відомства, які зобов'язані забезпечувати вимоги екологічного законодавства у своїх галузях (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство енергетики України, Міністерство економіки України, Міністерство внутрішніх справ України, тощо).

Зауважимо, що виділяють дві окремі групи в системі органів державного екологічного управління спеціальної компетенції:

1) органи державного екологічного поресурсного управління, які забезпечують ефективне та раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів;

2) органи державного спеціального функціонального управління і контролю, діяльність яких обумовлена виконанням однієї або кількох функцій екологічного управління.

Отже, до органів державного екологічного поресурсного управління належать: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство), Державна служба геології та надр України (Держгеонадра),

Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) і Державне агентство меліорації та рибного господарства України (Держрибагентство).

Держгеокадастр, відповідно до п. 1 Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, затвердженого постановою КМУ від 14.01.2015 № 15, «є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру». Серед основних завдань Держгеокадастру, визначених цим Положенням, названа «реалізація державної політики у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного контролю за використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів» (підпункт 1 п. 3) [38].

Держводагентство, згідно з п. 1 Положення про Державне агентство водних ресурсів України, затвердженого постановою КМУ від 20.08.2014 № 393, «є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів», й основними завданнями якого є: «1) реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, розвитку водного господарства; 2) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів» (п. 3) [29].

Держгеонадра, відповідно до п. 1 Положення про Державну службу геології та надр України, затвердженого постановою КМУ від 30.12.2015 № 1174 «є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і

який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр», а в числі його основних завдань вказана реалізація державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр (підпункт 1 п. 3) [36].

Важливо, що серед стратегічних цілей (пріоритетів) діяльності названого державного органу вказуються не лише реалізація державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, але й забезпечення потреб національної економіки у мінеральних та водних ресурсах; здійснення державного контролю за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль), за раціональним і ефективним їх використанням, а також участь у вдосконаленні інституційної структури, що відповідає новому порядку надання надр у користування з урахуванням вимог Директиви 94/22/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про умови надання та використання дозволів на пошук, розвідування та видобуток вуглеводнів [65].

Держлісагентство згідно з п. 1 Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, затвердженого постановою КМУ від 08.10.2014 № 521 «є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства» [30].

Держрибагентство у відповідності до п. 1 Положення про Державне агентство меліорації та рибного господарства України, затвердженого постановою КМУ від 30.09.2015 № 895 «є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем» [31].

Всі вище названі агентства і служби реалізують державну політику в чітко окресленій сфері, до їхніх основних завдань відноситься внесення на розгляд відповідного міністра пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у цій сфері, а також загалом через відповідного міністра їх діяльність спрямовується і координується урядом.

До органів державного спеціального функціонального управління і контролю, характер діяльності яких обумовлений виконанням однієї або кількох функцій екологічного управління, належать: Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція), Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Державна інспекція ядерного регулювання України (Держатомрегулювання), Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба), Державна служба України з питань праці (Держпраці), Державне космічне агентство України (ДКА), Державна служба статистики України (Держстат), Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України (Адміністрація судноплавства) та деякі інші.

Відповідно до Положення про Державну екологічну інспекцію України, затвердженого постановою КМУ від 19.04.2017 № 275, Держекоінспекція «реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» (п. 1) [33].

На Держекоінспекцію, згідно з п. 3 цього нормативно-правового акту, покладено виконання таких основних завдань: «1) реалізація державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; 2) здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства, зокрема, щодо: охорони земель, надр; екологічної та радіаційної безпеки; охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; охорони,

захисту, використання і відтворення лісів; збереження, відтворення і невиснажливого використання біологічного та ландшафтного різноманіття; раціонального використання, відтворення і охорони об'єктів тваринного та рослинного світу; ведення мисливського господарства та здійснення полювання; охорони, раціонального використання та відтворення вод і відтворення водних ресурсів; охорони атмосферного повітря; формування, збереження і використання екологічної мережі; стану навколишнього природного середовища; поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами; здійснення заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі; 3) внесення на розгляд Міністра захисту довкілля та природних ресурсів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» [33].

ДАЗВ у відповідності до п. 1 Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження, затвердженого постановою КМУ від 22.10.2014 № 564, «реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснює державне управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення» [32].

ДСНС, в силу норм Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою КМУ від 16.12.2015 № 1052, «реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності» (п. 1) [37].

З урахуванням специфіки поставлених перед ДСНС основних завдань (зокрема реалізації державної політики у сфері гідрометеорологічної діяльності), у її складі функціонує Український гідрометеорологічний центр Державної служби України з надзвичайних ситуацій, положення про який затверджене наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 26.07.2011 № 759, та який у межах наданих йому повноважень бере участь у реалізації державної політики у сфері гідрометеорологічної діяльності [40].

До органів державного спеціального функціонального управління і контролю задіяних у формуванні та реалізації екологічної політики в Україні варто віднести й інші служби, агентства та інспекції, які зобов'язані забезпечувати дотримання вимог екологічного законодавства відповідно до наданих повноважень (Державна інспекція ядерного регулювання України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна служба України з питань праці, Державне космічне агентство України, Державна служба статистики України, Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України тощо).

Отже, групи органів державного екологічного поресурсного управління та органів державного спеціального функціонального управління і контролю є досить великими за кількісним наповненням та багатоаспектними за виконуваними функціями.

Важливою ланкою в національній системі органів виконавчої влади, перед якою поставлено низку завдань у сфері формування і здійснення екологічної політики, є місцеві державні адміністрації. Відповідно до положень ст. 204 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» до компетенції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері охорони навколишнього природного середовища належить: «1) забезпечення реалізації державної політики у сфері заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, здійснення управління та регулювання у сфері охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України на відповідній території; 2) участь у

проведенні моніторингу стану навколишнього природного середовища; 3) реалізація повноважень у сфері оцінки впливу на довкілля відповідно до законодавства про оцінку впливу на довкілля; 4) затвердження за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, для підприємств, установ і організацій лімітів використання природних ресурсів (крім природних ресурсів загальнодержавного значення), скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище (крім скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, навколишнього природного середовища за межами відповідної території); 5) видача дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства; 6) реалізація повноважень у сфері стратегічної екологічної оцінки відповідно до законодавства про стратегічну екологічну оцінку; 7) вирішення інших питань у сфері охорони навколишнього природного середовища відповідно до закону» [55].

Повноваження цих органів у сфері екології закріплені й у ЗУ «Про місцеві державні адміністрації», згідно з яким місцева державна адміністрація: 1) «здійснює на відповідній території управління об'єктами, що перебувають у державній власності та передані до сфери її управління, сприяє створенню на цих об'єктах систем екологічного управління» (п. 1 ст. 19); 2) «організовує охорону, реставрацію та використання пам'яток архітектури і містобудування, палацово-паркових, паркових та історико-культурних ландшафтів» (п. 4 ст. 20); 3) «розробляє та забезпечує виконання затверджених у встановленому законом порядку програм раціонального використання земель, лісів, підвищення родючості ґрунтів, що перебувають у державній власності» (п. 1 ст. 21); 4) «розробляє, подає на затвердження відповідної ради та забезпечує виконання регіональних екологічних програм; звітує перед відповідною радою про їх виконання; вносить до відповідних органів пропозиції щодо державних екологічних програм» (п. 3 ст. 21); 5) «вживає заходів до відшкодування шкоди,

заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля підприємствами, установами, організаціями і громадянами» (п. 4 ст. 21); 6) «вносить пропозиції відповідним органам місцевого самоврядування щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення» (п. 5 ст. 21); 7) «інформує населення про екологічно небезпечні аварії та ситуації, стан довкілля, а також про заходи, що вживаються до його поліпшення» (п. 6 ст. 21); 8) «організовує роботу по ліквідації наслідків екологічних аварій, залучає до цих робіт підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та громадян» (п. 7 ст. 21); 9) «вносить пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил» (п. 8 ст. 21); 10) «здійснює контроль за використанням відходів з урахуванням їх ресурсної цінності та вимог безпеки для здоров'я людей і навколишнього природного середовища та розглядає справи про адміністративні правопорушення або передає їх матеріали на розгляд інших державних органів у разі порушення законодавства про відходи» (п. 10 ст. 21) [50] та ін.

У зв'язку із запровадженням в Україні з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року воєнного стану (Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 [42]) та неодноразовим його продовженням на увагу заслуговують і військові адміністрації, утворені відповідно до Указу Президента України № 68/2022 від 24.02.2022 [66]. Згідно з останнім названим актом обласні, Київська міська державні адміністрації та голови цих адміністрацій набули статусу відповідних військових адміністрацій та начальників цих військових адміністрацій. Одночасно на базі існуючих районних державних адміністрацій було утворено районні військові адміністрації, а відповідні районні державні адміністрації та голови таких адміністрацій набули статусу відповідних районних військових адміністрацій та начальників таких військових адміністрацій [66].

Так, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [57] визначено, що військові адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють, крім

іншого, повноваження із: 1) «забезпечення ефективного використання природних ресурсів» (п. 2 ч. 2 ст. 15); 2) «залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища» (п. 9 ч. 2 ст. 15); 3) «вирішення питань водопостачання, відведення та очищення стічних вод, здійснення контролю за якістю питної води» (п. 16 ч. 2 ст. 15); 4) «вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин (крім вирішення питань відчуження з комунальної власності земельних ділянок та надання таких земельних ділянок в оренду на строк понад один рік)» (п. 26 ч. 2 ст. 15); 5) «вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення строком не більше одного року, а також про скасування такого дозволу» (п. 27 ч. 2 ст. 15) тощо.

Слід зауважити, однак, що в силу ч. 1 ст. 4 цього закону військові адміністрації є тимчасовими державними органами, які мають низку повноважень і в екологічній сфері.

Подібними до військових адміністрацій повноваженнями наділені й військово-цивільні адміністрації населених пунктів. Згідно з ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про військово-цивільні адміністрації» військово-цивільні адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із: 1) «ефективного використання природних ресурсів» (п. 1); 2) «залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища» (п. 9); 3) «надання відповідно до закону містобудівних умов і обмежень забудови земельних ділянок» (п. 14); 4) «вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин (крім вирішення питань відчуження з комунальної власності земельних ділянок та надання таких земельних ділянок в оренду на строк понад п'ять років)» (п. 27); 5) «вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів

місцевого значення строком не більше одного року, а також про скасування такого дозволу» (п. 28); б) «прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом» (п. 29) [44] тощо. Слід зауважити, що військово-цивільні адміністрації як тимчасові державні органи утворені для виконання повноважень (у тому числі й екологічного спрямування) місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у встановлених законом випадках в районі відсічі збройної агресії російської федерації, зокрема в районі проведення антитерористичної операції.

Органи судової влади з урахуванням положень ч. 1 ст. 67 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» про вирішення спорів у галузі охорони навколишнього природного середовища судами, також варто віднести до органів управління стосовно вирішення спорів у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля.

До спорів у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля можна, зокрема, віднести: земельні спори; спори з питань надрокористування; спори з питань охорони і використання атмосферного повітря, спори у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів і водних ресурсів; спори, пов'язані з використанням тваринного світу. У даний час на законодавчому рівні найбільш детально врегульовано процедуру розгляду земельних спорів.

Тому, роль органів судової влади в екологічній сфері України складно переоцінити, адже й зараз, і у найближчому майбутньому ці структури повинні бути максимально задіяні у першу чергу для вирішення питань відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю у результаті повномасштабного вторгнення російської федерації в нашу країну. Важливе значення судів у галузі екології підтверджується і світовим та прогресивним зарубіжним досвідом.

З урахуванням особливостей їх юридичної природи, самостійну ланку в системі органів у сфері забезпечення формування і здійснення екологічної політики в Україні становлять органи місцевого самоврядування.

Представницьким органом АР Крим, згідно з ч. 1 ст. 136 Конституції України, є Верховна Рада АР Крим [13], до компетенції якої ст. 14 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» в галузі регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища віднесено: «1) визначення порядку організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів; 2) забезпечення реалізації екологічної політики України, екологічних прав громадян; 3) затвердження екологічних програм; 4) організація вивчення навколишнього природного середовища; 5) створення і визначення статусу резервних, в тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; 6) прийняття рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій і об'єктів, що підлягають особливій охороні, встановлення додаткових їх категорій; 7) встановлення в разі потреби нормативів екологічної безпеки, більш суворих, ніж ті, що діють в цілому на території України; 8) здійснення й інших повноважень, визначених законами України» [55].

Повноваження місцевих рад у галузі охорони навколишнього природного середовища досить детально регламентуються нормами ст. 15 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до якої «місцеві ради несуть відповідальність за стан навколишнього природного середовища на своїй території і в межах своєї компетенції: 1) забезпечують реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян; 2) дають згоду на розміщення на своїй території підприємств, установ і організацій у порядку, визначеному законом; 3) затверджують з урахуванням екологічних вимог проекти планування і забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів; 4) видають (переоформлюють, видають дублікати, анулюють) дозволи на

спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення у випадках, передбачених законом; 5) затверджують місцеві екологічні програми; 6) організовують вивчення навколишнього природного середовища; 7) створюють і визначають статус резервних, в тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; 8) забезпечують інформування населення про стан навколишнього природного середовища, функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем; 9) організують роботу по ліквідації екологічних наслідків аварій, залучають до цих робіт підприємства, установи та організації, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, і громадян; 10) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; 11) здійснюють контроль за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; 12) можуть здійснювати й інші повноваження відповідно до законів України» [55].

Виключна компетенція сільських, селищних і міських рад регулюється ст. 26 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», якою визначено, що виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються, зокрема, такі питання: 1) «вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин» (п. 34 ч. 1); 2) «прийняття рішень щодо здійснення виконавчим органом сільської, селищної, міської ради державного контролю за використанням та охороною земель» (п. 341 ч. 1); 3) «вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу» (п. 36 ч. 1); 4) «прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом, прийняття рішень про оголошення в місцях масового розмноження та

виращування потомства дикими тваринами «сезону тиші» з обмеженням господарської діяльності та добуванням об'єктів тваринного світу» (п. 37 ч. 1); 5) «надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, у тому числі місць чи об'єктів для розміщення відходів, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію» (п. 38 ч. 1); 6) «вирішення питань у сфері поводження з небезпечними відходами відповідно до законодавства» (п. 54 ч. 1); 7) «визначення шляхів стимулювання користування електромобілями та іншими екологічними видами транспорту» (п. 56 ч. 1) [49] тощо.

Низкою повноважень у галузі охорони навколишнього природного середовища наділені виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, компетенція яких у галузі охорони навколишнього природного середовища закріплена у ст. 19 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища». Згідно з нормами цієї статті, «виконавчі органи сільських, селищних, міських рад в межах своєї компетенції: 1) здійснюють реалізацію рішень відповідних рад; 2) координують діяльність підприємств, установ та організацій, розташованих на території відповідно села, селища, міста, незалежно від форм власності та підпорядкування; 3) організують розробку місцевих екологічних програм; 4) затверджують за поданням обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а на території АР Крим – органу виконавчої влади АР Крим з питань охорони навколишнього природного середовища для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком ресурсів загальнодержавного значення, ліміти скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, за винятком скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення або навколишнього природного середовища за межами відповідно села, селища, міста; 5) організують збір, переробку, утилізацію і захоронення відходів на своїй території; 6) формують і використовують місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища у складі місцевих бюджетів; 7) погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій з питань охорони

навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів; 8) забезпечують систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій та громадян про стан навколишнього природного середовища, захворюваності населення; 9) організують екологічну освіту та екологічне виховання громадян; 10) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення; 11) можуть здійснювати інші повноваження відповідно до законів України» [55].

Висновок до розділу 2

Системи органів влади, які задіяні до формуванні та здійснення національної екологічної політики досить розгалужена та включає в себе як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування. Всі органи влади і загальної, і спеціальної компетенції, і на загальнодержавному, і на місцевому рівні беруть участь не лише у формуванні, але й у безпосередній реалізації такої політики.

Проведений аналіз статусу названих органів дозволяє розглядати правове забезпечення формування та здійснення екологічної політики в Україні з огляду на його поділ на дві великі групи:

1) органи, наділені владними повноваженнями (органи державної влади та органи місцевого самоврядування), до компетенції яких належить формування і здійснення (реалізація) екологічної політики;

2) інші інституції (суб'єкти), які не наділені владними повноваженнями, однак здійснюють прямий та / або опосередкований вплив на формування і здійснення екологічної політики держави.

Підзаконні нормативно-правові акти загальнодержавного значення у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів розмежовують повноваження між органами влади, які здійснюють формування та реалізацію екологічної політики.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1 Закордонний досвід формування ефективної екологічної політики.

Аналіз світового законодавства у сфері охорони навколишнього середовища є ключовим для подальшого вдосконалення та підвищення ефективності екологічної політики в Україні. Зараз у розвинених країнах спостерігається перехід до екологічної епохи, коли громадське виробництво, особливо у промисловості, повинно функціонувати та розвиватися не лише відповідно до економічних, але й відповідно до екологічних законів і закономірностей, враховуючи об'єктивно існуючі обмеження та межі екологічного характеру.

Позитивний досвід розробки та впровадження світового екологічного законодавства може слугувати важливим джерелом для правового забезпечення охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів та формування ефективної екологічної політики в Україні., передусім необхідний:

По-перше, для формування динамічної екологічної політики України, яка враховує суспільні потреби країни та спрямована на забезпечення охорони навколишнього середовища і здоров'я населення у процесі господарської діяльності, особливо в умовах переходу до сталого розвитку економіки, її структурної, функціональної та просторової перебудови, необхідно розробити якісно нове законодавство з охорони навколишнього середовища в цілому, зокрема в сфері промислового виробництва.

По-друге, щоб забезпечити взаємозв'язок українського і найкращих зразків світового екологічного законодавства.

По-третє, для здійснення наступності та поетапності у вирішенні екологічних завдань в регіонах у сфері промислового виробництва.

По-четверте, для використання в правовому забезпеченні охорони навколишнього середовища в промисловості всього комплексу організаційно-

правових, економічних, ідеологічних та інших заходів виходячи з політичних і соціально-економічних, екологічних та інших умов конкретного розвитку держави.

На шляху до євроінтеграції, основні напрямки політики Євросоюзу у сфері екології стають цікавим досвідом для розгляду та адаптації в Україні. Принципи та етапи екологічної політики, розроблені та впроваджені в ЄС, можуть слугувати основою для формування подібних стратегій в Україні. Розгляд і врахування цих аспектів сприятиме створенню ефективних механізмів охорони довкілля та сталого використання природних ресурсів в національному контексті.

Проблематика формування механізмів реалізації екологічної політики держави, еколого-економічної системи та оцінки екологічних ризиків знаходиться в центрі уваги як в українських, так і в міжнародних наукових дослідженнях. Незважаючи на те, що різні автори розглядають різні аспекти реалізації екологічної політики, існує низка питань, які залишаються не повною мірою висвітленими. Зокрема, це стосується особливостей впровадження екологічної політики з урахуванням досвіду ЄС та пошуку шляхів для її подальшого удосконалення.

Один із аспектів, який може вимагати більшого уваги, - це вивчення та адаптація найкращих практик ЄС в галузі екологічної політики для впровадження в український контекст. Це включає в себе аналіз інструментів, механізмів фінансування, та організаційних підходів, які дозволяють ЄС досягати своїх цілей в охороні навколишнього середовища.

Сучасні інформаційні реалії засвідчують, що успіх розв'язання суперечності між потребами у природних ресурсах і можливістю їх задоволення залежить не тільки від рівня розвитку виробництва, зрілості ринкових відносин, а й від структуризації та ефективності державних та суспільних інститутів.

Нині у розвинутих країнах державні інститути сконцентровують увагу на таких напрямках природоохоронного характеру, як:

– безпосереднє здійснення великомасштабних природоохоронних заходів, що передбачають організацію і фінансування НДДКР, надання грантової допомоги для виконання наукових тем, реалізацію загальнонаціональних проектів природоохоронного призначення, підготовку спеціалістів, формування екологічної інфраструктури;

– забезпечення нормативно-правового регулювання, що передбачає розроблення чіткої системи природоохоронного законодавства і контроль за його виконанням, екологічну експертизу проектів, екологічне інспектування і ліцензування господарської діяльності, екологічну стандартизацію, встановлення екологічних норм, квот тощо;

– економічне стимулювання природоохоронної діяльності приватного сектору за допомогою субсидій, податкових пільг, позик, кредитів за низькими відсотками, встановлення режиму прискореної амортизації природоохоронного устаткування, купівлі-продажу прав на забруднення, надання допомоги в отриманні патентів та ліцензій;

– проведення семінарів, наукових форумів для дослідників з управління знаннями в сфері охорони довкілля, проведення конкурсів серед інноваторів.

Зазначені напрями засвідчують, що у економічно розвинених країнах сформувався своєрідний, досить збалансований симбіоз із адміністративних та ринкових регуляторів. Однак вони ще не є ідеальними і потребують подальшого вдосконалення. Аналіз різних форм та елементів системи сучасних міжнародних економічних відносин засвідчує, що вони мають екологічне підґрунтя. Застосовувані у практиці міжнародної торгівлі обмеження найчастіше зумовлені екологічними міркуваннями. Як зазначають фахівці, заборона експорту та імпорту екологічно-шкідливих товарів, уведення жорстких екологічних стандартів на техніку і технології, екологічні обмеження для міжнародного руху капіталів – це широко використовувані нині регулятори впливу на екологічну ситуацію у світі [7].

Аналіз економічних методів регулювання природоохоронної діяльності, у країнах із класично розвинутими ринковими відносинами дає підстави виділити дві великі законодавчо закріплені групи.

Групу екологічних регуляторів примусового характеру вважають доповненням до адміністративно-законодавчого підходу. Вони є чітко визначеними в кожній країні та обов'язковими для дотримання.

Більш дієвим інструментарієм у екологізації сфери природокористування, на думку фахівців, вважається саме друга група регуляторів. Вона економічно більш приваблива для природокористувачів і дає змогу здійснювати перехід до принципово нової технологічної політики. Суть цієї політики полягає у переході від контролю за забрудненням навколишнього середовища до запобігання. Саме друга група регуляторів стимулює екологічну поведінку підприємців, сприяє впровадженню превентивних техніко-технологічних і організаційних заходів щодо захисту природного середовища, переходу виробничої діяльності на безвідходну і ресурсозберігаючу основу [3].

Зарубіжний досвід засвідчує, що механізм регулювання сфери природокористування здебільшого являє собою комплекс заходів податкового та кредитного характеру. Серед них найбільшого поширення набули ті, що пов'язані з наданням прямої чи опосередкованої допомоги приватному капіталу з боку держави. Формами здійснення такої допомоги в економіку країн Західної Європи і Північної Америки є: безпосередні цільові субсидії (централізовані чи місцеві); прямі позики для реалізації природоохоронних проектів та програм.

Зокрема, серед усіх зарубіжних економічних форм регулювання природокористування (загалом їх нараховують понад 150) саме форма субсидій становить приблизно 30%. Фінансова підтримка держави забезпечує виконання пріоритетних напрямів національних екологічних програм, покриває значну частину витрат на природоохоронні заходи приватно-підприємницького сектору, сприяє збільшенню його прибутків і зміцненню конкурентних позицій на ринку.

У Нідерландах понад 80% усіх інвестицій, спрямованих на запобігання забрудненню і очищення водного басейну, виділяється державою. У США за

останні роки субсидії держави на природоохоронні заходи перевищували 63% загальнонаціональних природоохоронних витрат, у Німеччині і Франції – близько 70, у Японії – понад 80%. Традиційно у країнах Північної Європи (Фінляндія, Швеція, Норвегія, Данія) перевага надається саме методам безпосередньої фінансової державної підтримки екологічних заходів (інвестування будівництва та експлуатації очисних споруд, розроблення екологічно чистих технологій, раціональне використання та відтворення природних ресурсів у сільському господарстві, виділення коштів на утримання екологічних організацій) [18].

Потужним фактором, який значно обмежив розвиток ерозійних процесів у США, став закон «Про продовольчу безпеку» (1985 р.). Цей закон передбачив оренду державою у фермерів земель, найбільш уражених ерозією. Фермери одержують грошову компенсацію за вивід земель з обігу. Також державне технічне сприяння і матеріальну допомогу в розмірі 50% видатків у разі залуження цих земель або створення на них лісових насаджень. Практику США в галузі екологічного регулювання називають «примусовою моделлю». На противагу «переговорній моделі» вона покладається на такі механізми, як штрафи, покарання, накази щодо обмеження або припинення певної діяльності [72].

Нині формуванню сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату у сфері регулювання природокористування уряди розвинених країн приділяють особливу увагу. Зокрема, використовуючи інноваційний податковий кредит, зменшені на певний відсоток уже нараховані за законом суми податку на прибуток корпорацій, вони активно допомагають розвитку і впровадженню екологічних технологій. Передусім від податкового кредиту одержують вигоду найбільші компанії з високим і зростаючим обсягом видатків на НДДКР. Залежно від типу екологічних фондів, ставки податкового кредиту перебувають у межах від 3–5% (Корея, Тайвань, Нідерланди) до 10–15% (Японія, Нідерланди).

Екологічні інвестиції, згідно з даними Агентства з охорони навколишнього середовища США, у 54% компаній окупилися протягом одного року, у 21 – через

два, і лише у 7% компаній окупність природоохоронних капіталовкладень становила понад чотири роки. Австрійські промисловці високу прибутковість природоохоронних інвестицій оцінюють як важливий ресурс економічного зростання [72].

Останнім часом у розвинених країнах активно формується і ринок екологічних послуг. Компаніям і фірмам дозволяється купувати, продавати чи перерозподіляти права на забруднення. Є така ринкова форма, як первісний дозвіл (ліцензія) на рівень забруднення. Фірма, яка його отримала, має дотримуватися встановленого стандарту шляхом вкладення інвестицій в очисні технології. Якщо фінансово вона не спроможна цього зробити, то має право придбати дозвіл у того підприємства, яке досягло нижчого рівня викидів, ніж передбачалося на час видачі ліцензії. Органи управління відстежують еквівалентність таких угод і контролюють, щоб загальний вплив на природу не зростав [18].

Експерти виділяють ще такий важливий елемент механізму регулювання природокористування, як квоти. Система квот найбільше поширена в США, Німеччині, Канаді. У світовій практиці цей елемент регулювання обсягів викидів шкідливих речовин на певній території одержав назву методу «ковпака». За його застосування підприємства шляхом спільних зусиль мають змогу зменшити обсяг шкідливих викидів у повітря замість суворого дотримання екологічних норм усіма джерелами викидів на певній території.

Одним із важливих напрямів міжнародного природоохоронного співробітництва є застосування механізмів Кіотського протоколу. На думку фахівців, гнучкі механізми цього протоколу, а саме торгівля квотами на викиди парникових газів, проекти зі скорочення таких викидів, можуть стати джерелами інвестицій в економіку держав. У цьому напрямі 18 жовтня 2006 року прийнято Закон України «Про ратифікацію поправок до Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар». Таким чином, Україна продемонструвала високий державницький рівень щодо вирішення

загальносвітової проблеми забруднення озонового шару, приєднавшись до умов протоколу.

Також джерелами фінансових коштів, які спрямовуються на природоохоронні цілі, можуть бути окремі податки, збори, штрафи за недотримання норм викидів забруднюючих речовин. У більшості країн їх обчислюють залежно від рівня фактичного забруднення. Такий досвід накопичено в Нідерландах, частково – Німеччині, Франції та Польщі. Грошові кошти акумулюються у спеціальних фондах екологічного призначення. Вони мають чітке цільове призначення і використовуються виключно на фінансування природоохоронних досліджень та розробок, відшкодування завданих збитків, підготовку і реалізацію екологічних програм [4].

Аналіз свідчить, що промислово розвинені країни мають досить гнучку договірну систему економічних взаємовідносин організацій із природокористувачами. Ця система постійно розвивається і вдосконалюється. Вона характеризується щорічним переглядом цін, пов'язаних з конкретними змінами господарської, екологічної та економічної ситуації. Вважається, що найбільш стимулюючий вплив у сфері раціоналізації природокористування має удосконалена податкова система. Разом із тим міжнародний досвід здійснення екологічного оподаткування доводить, що воно має обмежене застосування в економічно розвинених країнах. З метою стимулювання природоохоронної діяльності, зниження рівня забруднення перевага надається саме ринковим регуляторам. Тому у різних країнах ефект від застосування екологічних податків неоднаковий (табл. 1).

Напрями природоохоронної політики та набутий у світовій практиці досвід доводять необхідність реформування вітчизняної податкової системи. Оскільки нині, на природоохоронні заходи витрачається від 1/3 до 2/3 вартості основного капіталу, то ефективним буде надання податкових пільг підприємствам, що реалізують відповідні природоохоронні програми. Чітка і виважена податкова політика у природоохоронній сфері дасть змогу подолати негативні процеси як у соціально-економічній, так і екологічній сферах, у перспективі – досягти

сталого розвитку регіональних еколого-економічних систем та екологічної безпеки загалом.

Також у зарубіжній практиці поширеним і ефективним механізмом залучення коштів у природоохоронну діяльність є страхування екологічних ризиків. З урахуванням того, що кількість техногенних аварій та екологічних катастроф збільшується, зростає актуальність застосування такого механізму. Збитки від однієї екологічно застрахованої події подекуди перевищують мільярд доларів.

Таблиця 1

Ефект від застосування окремих природоохоронних податків в країнах ЄС

Країна	Тип податків та платежів	Ефект
Данія	Плата за відходи	Збільшення повторного використання будівельних відходів
Нідерланди	Плата за відходи	Зниження рівня побутових відходів на 10–20%
Німеччина	Податок на токсичні відходи	Зниження рівня зберігання відходів до 20–45%
Франція	Платежі за забруднення	Проявляється помірний ефект, тому що податки нижчі за витрати на зменшення забруднення
Швеція	Податок на вуглець	Зменшення забруднення на 6%, тому що податок вищий за витрати на зменшення забруднення
Норвегія	Податок на сірчистий ангідрид	Зменшення забруднень довкілля на 3–4%

Для зарубіжних країн характерне поєднання різноманітних методів екологічного регулювання. Це дозволяє державам проводити комплексну еколого-економічну політику, яка охоплює всі рівні та сфери природокористування. Найбільш ефективним інструментом екологічної політики та гарантій безпеки життєдіяльності людей є поєднання ринкових

механізмів захисту здоров'я громадян і навколишнього середовища із державним регулюванням. У більшості країн світу основні екологічні проблеми, що виникли в національних масштабах, належать до компетенції державної влади, що зумовлює необхідність участі її в міжнародному співробітництві з цієї проблематики, особливо якщо це стосується інтересів багатьох країн [69].

3.2 Напрями вдосконалення економічного механізму реалізації державної екологічної політики

Проведений аналіз сучасного стану економічного механізму природокористування та діяльності задля збереження природного середовища в нашій країні засвідчив про вкрай низьку результативність, а також про певну неспроможність щодо забезпечення умов для нормального функціонування суб'єктів господарювання. Основними показниками недосконалості економічного механізму природокористування в Україні є:

- не може бути цікавим для суб'єктів господарювання з погляду проведення заходів для збереження природного навколишнього середовища за власні кошти, тобто має низьку економічну привабливість;

- не є гнучким, тобто не досить ефективно й оперативно реагує на турбулентні зміни економічних та екологічних процесів у державі;

- не може бути досить інтегрований в інші економічні показники та важелі господарської діяльності.

Отже, для економічного механізму природокористування в Україні характерними рисами можна вважати такі: не стимулює суб'єктів господарювання до впровадження екологічно безпечних способів реалізації своєї діяльності; не сприяє діяльності щодо збереження природи, шляхом обмеження впровадження інноваційних еколого-орієнтованих технологій, що призводить до закономірного погіршення якості довкілля [17].

Згідно із ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», формування економічного механізму охорони навколишнього природного середовища передбачає:

- взаємозв’язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій із раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів щодо охорони навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;

- визначення джерел фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища;

- встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів;

- встановлення нормативів збору і розмірів зборів (плати) за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, на утворення і розміщення відходів та інші види шкідливого впливу;

- надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг під час упровадження ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійснення інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

- відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища [55].

Відповідно до Закону, основними компонентами економічного механізму природокористування є:

- система фінансування природоохоронних заходів;

- платність природокористування;

- ціноутворення з урахуванням екологічного фактору;

- створення механізму реалізації державних і регіональних екологічних програм;

- механізми зборів за забруднення навколишнього природного середовища та за спеціальне використання природних ресурсів;

– механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону довкілля [15].

Економічний механізм природокористування ставить за мету вирішити завдання раціонального використання природних ресурсів, при цьому врахувати інтереси населення та суб'єктів господарювання за рахунок формування безпечного середовища з погляду екології, сприяти впровадженню і фінансуванню програм щодо збереження та покращення стану навколишнього природного середовища або недопущення згубних наслідків для нього.

Однією з основ сталого розвитку України є економічний механізм природокористування, який може бути здійснений такими шляхами:

–покращення екологічного законодавства, збільшення впливу екологічного права на провадження господарської діяльності;

–підвищення значення екологічних характеристик товарів та послуг не тільки на стадії виробництва а й під час використання та утилізації;

–підвищення рівня екологічної обізнаності громадськості, пропаганди екологічної відповідальності, нарощування природоохоронного потенціалу тощо [2].

Основними шляхами удосконалення економічного механізму реалізації державної екологічної політики в Україні є:

1) формування організаційної структури високої ефективності та дієвого законодавства у сфері охорони природного навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів;

2) економічна реалізація повноважень держави як власника природних ресурсів;

3) застосування методів економічної оцінки природних ресурсів і визначення економічного збитку з орієнтацією на них ставок і платежів, упровадження відповідних комплексних оцінок у межах системи державних розрахунків;

4) реалізація комплексних цільових програм і проектів, що забезпечують скорочення обсягів споживання ресурсів та розширене відтворення природних багатств;

5) цільове використання коштів, призначених на охорону та відтворення природних ресурсів, формування системи чинного фінансово-економічного контролю за таким використанням;

6) активне стимулювання і державна підтримка екопідприємництва, тобто ековиробництва та екопослуг (включаючи пряме державне регулювання);

7) впровадження моделі стійкого розвитку, основою якої мають стати поєднані екологічні та економічні цілі [5].

Шляхи удосконалення економічного механізму реалізації державної екологічної політики в Україні мають зайняти важливе місце в системі здійснення сталого розвитку держави.

3.3 Сучасні екологічні проблеми в Україні та шляхи їх вирішення для підвищення рівня ефективності екологічної політики

Будуючи свою незалежність уже понад тридцять років, Україна не лише заклала основи національної екологічної політики, а й отримала ряд позитивних здобутків, головними з яких є вироблення засад, принципів і напрямків природоохоронних дій і створення законодавчого підґрунтя для їхнього подальшого розвитку.

Незважаючи на це, екологічна ситуація в Україні невпинно погіршується, особливо в умовах війни. Також, окрім внутрішніх причин, як вже було доведено, країна є недостатньо інтегрованою до глобального природоохоронного простору, що обумовлюється низьким пріоритетом захисту довкілля в національних інтересах, а також недостатнім фінансуванням та декларативністю, половинчастістю та неузгодженістю багатьох цілей і завдань.

Так, результати дослідження стану навколишнього природного середовища в Україні засвідчили, що останніми роками в Україні невпинно зростає забруднення земельного, водного та повітряного простору.

За результатами узагальнення даних державного обліку водокористування у 2020 році у поверхневій водні об'єкти скинуто 5 159 млн. м³ стічних вод, у тому числі: забруднені складають 518 млн. м³ (10 %), нормативно-очищені – 1 425 млн. м³ (27,7 %) та нормативно-чисті без очистки – 3 215,7 млн. м³ (62,3%).

Основними причинами забруднення поверхневих вод є скид забруднених комунально-побутових і промислових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему міської каналізації, а також надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води із забудованих територій та сільгоспугідь. На якість поверхневих вод негативно впливає також скид шахто-кар'єрних вод, які практично без очистки скидаються у поверхневій водні об'єкти.

Разом із стічними водами до поверхневих водних об'єктів у 2020 році скинуто 22,1 тис. тонн завислих речовин, 246,55 тонн нафтопродуктів, 6,11 тис. тонн азоту амонійного, 44,98 тис. тонн нітратів, 1,76 тис. тонн нітритів, 183,71 тонн СПАР, 413,98 тонн заліза, 6045,59 тонн фосфатів тощо. Крім того, сумарний показник ХСК дорівнював 73,46 тис. тонн та БСК – 18,14 тис. тонн тощо [23].

Загалом, за рівнем раціонального використання водних ресурсів та якості води Україна, за даними ЮНЕСКО, посідає 95 місце серед 122 країн світу.

Ще однією з болючих проблем України є високий рівень забруднення повітря.

Загалом викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел забруднення в 2020 році склали 4 017,3 тис. т, з них від стаціонарних – 2 238,6 тис. т, від пересувних – 1 778,7 тис. тонн.

Основними забруднювачами атмосферного повітря залишаються підприємства добувної і переробної промисловості, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, викиди забруднюючих речовин яких складають понад 90% від загального обсягу викидів в атмосферне повітря в Україні [23].

Стан проблеми поводження з відходами у 2020 році характеризується подальшим розвитком екологічних загроз, пов'язаних з їх утворенням, зберіганням та захороненням.

У 2020 році в Україні за даними Державної служби статистики, на 8 376 підприємствах, які були охоплені статистичним спостереженням та у домогосподарствах накопичилось 462,4 млн. тонн відходів.

Найбільша кількість 98,7 % відходів утворюється на підприємствах гірничої, металургійної, вугільної, хімічної промисловості та енергетики і лише 1,3% від діяльності домогосподарств.

Із загального обсягу утворення відходів відходи IV класу небезпеки склали 99,88 % , III класу небезпеки – 0,11%, II класу небезпеки – 0,007% і I класу небезпеки – 0,0004%.

Також, відмічене продовження загальної тенденції для України, на відміну від європейських держав, низького рівню перероблення й утилізації твердих побутових відходів (3,2 %) та високий показник їх захоронення на полігонах (понад 90 %) [23].

Промисловий комплекс за інтенсивністю впливу на довкілля посідає провідне місце. Україна належить до групи країн з високим ризиком виникнення надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру. До цього можуть призвести аварії на 23 767 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, що існують на її території.

Гірничопромисловий комплекс, металургія та хімічна промисловість, виступають основними забруднювачами навколишнього природного середовища, що проявляється в трьох основних напрямках: порушення земної поверхні, викиди забруднюючих речовин та парникових газів в атмосферне повітря, забруднення водних ресурсів рідкими відходами.

Важкі метали, радіонукліди, інші тверді відходи не підлягають утилізації чи повторній обробці й тим самим спричиняють шкідливий вплив на навколишнє середовище.

Так як промисловість є основним забруднювачем навколишнього природного середовища, тому екологізація всієї економічної діяльності є необхідною і обов'язковою.

Перехід України до екологічно збалансованого стійкого розвитку можна забезпечити шляхом формування відповідного фінансово-економічного механізму екологізації промислового виробництва, який забезпечить накопичення, розподіл та ефективне використання фінансових ресурсів для вирішення екологічних проблем.

Екологічна ситуація в Україні суттєво погіршилась з 24 лютого 2022р., коли контролювати вирішення існуючих проблем вкрай складно в умовах війни на звільнених територіях та територіях де ведуться бойові дії, а нові проблеми лише накопичуються.

Обрахування збитків для довкілля нанесених збройною агресією Російської Федерації з початку війни займаються наступні інституції:

- Оперативний штаб при Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України, який збирає та узагальнює інформацію про шкоду для довкілля, нанесену окупантом (фото і відео докази, використовуються супутникові знімки і за можливості фахівцями відвідуються місця скоєння злочинів і відбирають проби для лабораторних досліджень. Міндовкілля заручилося підтримкою провідних міжнародних юридичних фірм для підготовки позовів проти країни-агресора;

- Агроцентр Київської Школи Економіки (KSE) з оцінки впливу військових дій на сільськогосподарську галузь;

- Портал «Екологічна безпека» при Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України.

Наслідки воєнної агресії з боку Російської Федерації катастрофічні для України. Визначимо проблеми, які потребують свого ретельного фіксування і в майбутньому послідовного вирішення для держави:

1) *Лісові пожежі.* Від початку 2022 року в лісових масивах України зафіксовано пожежі на загальній площі 5,5 тис. гектарів, що перевищує аналогічний минулорічний у десятки разів.

2) *Знищення тварин та примусове вивезення диких тварин, особливо віднесених до зникаючих видів;*

3) *Атмосферне забруднення* в результаті обстрілів нафтобаз та великих промислових об'єктів по всій Україні. У ґрунт і підземні води потрапляють важкі метали від снарядів та військової техніки. Під час спалювання рідких палив (мазутів) разом із димовими газами в повітря потрапляють сірчаний ангідрид, оксид вуглецю (IV), оксиди азоту, газоподібні й тверді продукти неповного згоряння палива, сполуки ванадію, солі натрію тощо. Згоряння нафтопродуктів також супроводжується викидами оксиду сірки (IV), який є причиною виникнення «кислотних» дощів. Серед безлічі промислових підприємств, пошкоджених у результаті бойових дій, виявилися найбільш екологічно небезпечні виробництва — Ясинуватський, Авдіївський і Єнакіївський коксохімічні заводи, Єнакіївський металургійний завод, металургійний комбінат «Азовсталь», Лисичанський нафтопереробний завод, Кременчуцький нафтопереробний завод, Донецький казенний завод хімічних виробів, Слов'янська, Луганська і Курахівська теплові електростанції, Северодонецьке об'єднання «Азот» і Горлівський концерн «Стирол», хімічні підприємства, у Рубіжному в Сумах, призводили до витоків азоту й аміаку. Влучання снарядів у хімічні підприємства, у Рубіжному на Луганщині або в Сумах, призводили до витоків азоту й аміаку. Радіоактивне забруднення в результаті збоїв в роботі АЕС (Чорнобильська, Запорізька).

4) *Мінна безпека, дрейфуючі міни.* За даними ООН Україна – одна з найбільш замінованих країн світу. Понад 80 тисяч квадратних кілометрів території України потребують очистки від мін та вибухонебезпечних залишків.

В лісах у Чернігівській, Сумській, Луганській, Харківській, Донецькій та Херсонській областях залишається багато нерозірваних боєприпасів. Це небезпека для людей і диких тварин на багато років.

5) *Отруєння води.* Через війну та її наслідки в Україні може постати проблема з питною водою та спустелюванням. За забезпеченістю питною водою Україна посідала 125-ту позицію зі 180 країн світу. Насамперед нестачу відчували східні та південні регіони, що лежать у басейні Сіверського Дінця, Південного Бугу, у Приазов'ї та Криму. З 2014 року відбувається масове затоплення закритих або зруйнованих війною шахт. «Шахтна вода», в яку потрапляють важкі метали й солі з гірничих порід, проникає у підземні води, забруднюючи їх цим токсичним «коктейлем».

б) *Деградація (спустелення) родючих ґрунтів.* Через руйнування Каховської ГЕС більшість земель низини Дніпра, які переважно було зрошуваними, були забруднені і залишились без води, що матиме негативні наслідки для їх сільськогосподарського виробництва та екології регіону в цілому.

На сьогодні декілька десятків природних і біосферних заповідників, національних і регіональних природних парків зазнають суттєвої шкоди внаслідок російської агресії. Під загрозою знищення перебувають близько 200 територій земель Смарагдової мережі. Це природоохоронні території, визначені Бернською конвенцією. Насамперед екологів непокоїть руйнування Рамсарських об'єктів на узбережжі Азовського й Чорного морів та в нижній течії Дунаю і Дніпра. Це водно-болотні угіддя, визнані територіями міжнародного значення, наприклад, Дунайський біосферний заповідник. В окупації з перших днів війни опинився заповідник «Асканія-Нова» та *Олешківські піски* (найбільший піщаний масив у Європі).

Очевидно, що окреслені екологічні проблеми України мають комплексний характер є викликом не лише безпечному і якісному життю громадян, а й сталості соціально-економічного розвитку, адже видатки на їх подолання в умовах хронічного недофінансування зростають з року в рік, особливо в процесі загострення воєнних дій. За таких умов міжнародний вектор екологічної політики набуває все більшої актуальності. Але і процес формування власної екологічної політики залишається актуальним.

В той же час, за результатами проведеного Держаудитслужбою державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм Міндовкілля за період 2020-2023 роки зроблено висновок щодо невиконання Міндовкілля в повній мірі покладених на нього функцій та завдань у сфері реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Для реалізації наданих повноважень та здійснення функцій Міндовкілля з покращення стану навколишнього природного середовища та забезпечення раціонального використання природних ресурсів у державному бюджеті сформовано бюджетну програму по КПКВК 2701270 «Здійснення природоохоронних заходів, зокрема з покращення стану довкілля» (далі – КПКВК 2701270).

Аудитом встановлено, що на фінансування саме природоохоронних заходів у рамках бюджетної програми по КПКВК 2701270, що відповідають сутності запобігання, попередження, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища, витрачається все менше коштів, виділених Міндовкілля – від 14% у 2011 році до 0,5% у 2021 році та все менша частина надходжень екологічного податку – від 39% у 2011 році до 1,5% у 2021 році.

Тобто, існує тенденція зниження видатків державного бюджету саме на природоохоронні заходи: охорону атмосферного повітря, раціональне використання водних ресурсів, зберігання відходів виробництва та побутових відходів тощо.

Так, при запланованих на 2020-2021 роки 52 природоохоронних заходи на загальну суму 117,6 млн. грн фактично за рахунок бюджетних коштів повністю або частково профінансовано та реалізовано 22 заходи на загальну суму 62,2 млн. грн, що становить 53 % від загального обсягу запланованого фінансування.

Проблемою є не лише обмежене фінансування безпосередньо природоохоронних заходів в Україні, а й використання коштів цієї програми за цільовим призначенням.

Так, за результатами проведеного Держаудитслужбою у 2023 році аудиту, зроблено висновки, що більшість запланованих та профінансованих Міндовкілля природоохоронних заходів за КПКВК 2701270 хоча й відповідали Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року № 1147, проте суперечили положенням ряду нормативно-правових актів в частині пріоритетного відбору заходів, спрямованих на запобігання, попередження, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища.

Зокрема, встановлено, що профінансовані в 2020-2021 роках природоохоронні заходи на загальну суму 62,2 млн грн не були спрямовані на покращення стану довкілля та отримання природоохоронного (екологічного) ефекту. Фінансуванням забезпечувались поточні потреби установ сфери діяльності міністерства, що свідчить про неефективне управління Міндовкілля бюджетними коштами та відволікання їх від вирішення актуальних екологічних проблем.

Висновки до 3 розділу

Для України зарубіжний досвід регулювання сфери природокористування є цінним. Країні сьогодні доводиться визначати реальні напрями стабілізації як економічного розвитку, так і екологічного стану. Наша держава, враховуючи досить критичну екологічну ситуацію, недостатність фінансових ресурсів, обмежена в часі на власний пошук ефективних регуляторів природокористування. З метою узгодження як глобальних, так і регіональних пріоритетів охорони навколишнього середовища, гарантування екологічної безпеки, врахування світового досвіду регулювання сфери природокористування набуває особливої ваги. Саме цей досвід сприятиме формуванню збалансованого інституціонального простору взаємодії міжнародних природоохоронних організацій та урядів.

Сучасні проблеми України у сфері екології, характеризуються недосконалим законодавством та економічним механізмом регулювання

природоохоронною діяльністю загалом, а також низьким рівнем обізнаності населення щодо стану навколишнього природного середовища та шляхів його збереження або мінімізації наслідків впливу. Державі не вдається належним чином приділяти увагу аспектам усунення та запобігання негативним наслідкам економічної діяльності суб'єктів господарювання..

Напрямки удосконалення економічного механізму природокористування в Україні повинні базуватися на використанні нового досвіду та позитивного мотивування, а також бути спрямованими на раціональне природокористування за рахунок залучення та заохочення господарюючих суб'єктів. Це забезпечить напрям сталого економічного розвитку, що охоплює не лише поточні потреби населення, а й враховує турботу про наступні покоління.

Отже, під час формування національної екологічної політики Україна повинна не лише сліпо наслідувати чи копіювати досвід створення та впровадження екологічної політики впливовими сучасними державами, але й продовжувати застосовувати власний підхід з урахуванням всіх загроз. Держава має створювати і реалізовувати власну сучасну екологічну політику, що ґрунтується на балансі внутрішніх та зовнішніх чинників та спрямована на захист перш за все державних інтересів, навіть в умовах загального тягара глобалізації та прагнення до усунення кордонів. Саме держава виступає гарантом сталості та унікальності нації та країни, і її роль надто важлива для забезпечення цих принципів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ:

Сучасна екологічна ситуація в Україні вказує на необхідність переходу до стійкого екологічно збалансованого типу розвитку держави. Екологізація має охопити всі сфери суспільної діяльності та галузі економіки, а головним завданням державної екологічної політики повинна стати мінімізація антропогенного впливу на довкілля та підвищення відповідальності суб'єктів державної екологічної політики за недотримання існуючих вимог, залучення до формування та реалізації державної екологічної політики України підприємців, громадськості, засобів масової інформації.

Одним із засобів забезпечення всебічного врахування соціальних, економічних та екологічних інтересів суспільства є екологічна політика держави, яка реалізується перш за все через систему екологічного управління.

Екологічну політику слід розглядати, як політичну діяльність, що торкається пов'язаної з нею сфери управління, та при цьому, екополітика не входить повністю до цих сфер, а залишається у екологічній площині людської діяльності.

Екологічна політика держави поділяється на зовнішню та внутрішню. Зовнішня екологічна політика – регулює взаємовідносини держави з іншими державами або міжнародними інститутами та компаніями у відповідності з його пріоритетами, цінностями, цілями та принципами щодо використання, збереження та відновлення навколишнього середовища.

Внутрішня екологічна політика є сукупністю цілеспрямованої діяльності держави (економічної, соціальної, інноваційної тощо), її структур та інститутів орієнтованих на раціональне використання, збереження та відновлення ресурсів країни, а також на формування або підтримку певного ставлення громадськості до природних ресурсів країни.

Аналіз зарубіжного досвіду екологічної політики держав засвідчив необхідність створення гнучкого механізму, який має включати комплекс взаємопов'язаних елементів, спрямованих на збереження і поліпшення якості навколишнього середовища. Це можливо реалізувати насамперед шляхом

розроблення нових та вдосконалення наявних економічних інструментів регулювання природокористування та природоохоронної діяльності. Для зарубіжних країн характерне поєднання різноманітних методів екологічного регулювання (ринкових механізмів захисту здоров'я громадян і навколишнього середовища із державним регулюванням).

На сучасному етапі розвитку в Україні відбуваються процеси реформування системи державного управління, основною метою яких є підвищення спроможності центральних органів виконавчої влади, тобто трансформація міністерств у аналітично-владні центри, функціонування яких полягатиме у постійному аналізі проблем та пошуку можливих варіантів їх вирішення, формуванні та реалізації відповідних політик, а також оцінці ймовірних чи наявних наслідків реалізації цих політик. Таким чином, відповідно до основних змін, що передбачає сучасний процес реформування системи державного управління, до функцій міністерств належать формування та реалізацію державної політики на засадах аналізу політики як системного процесу, що полягає у здійсненні постійного моніторингу стану вирішення проблем, та оцінці ситуації у відповідній сфері управління/регулювання та оперативного реагування на можливі наслідки впроваджених державно-управлінських рішень. На сьогодні, основним суб'єктом формування та реалізації державної екологічної політики є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

На підставі аналізу екологічної політики в Україні було зроблено висновок, що наразі практично не здійснюється єдина послідовна державна екологічна політика, не запроваджуються принципи раціонального природокористування та мінімізації негативного впливу на екологічні об'єкти при здійсненні антропогенної діяльності на регіональному рівні. Тому особливого значення як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях набуває питання своєчасного виявлення та відстеження екологічних проблем і визначення шляхів їх запобігання та подолання. Особливості стратегічних інструментів реалізації державної екологічної політики на основі ЗУ «Про основні засади (стратегії)

державної екологічної політики України на період до 2030 року» [52], серед яких виокремлюються: наближення українського екологічного законодавства до європейських стандартів; посилення ролі регіональної екологічної політики; впровадження механізмів екологічного менеджменту в управлінні екологічною сферою; стратегічна екологічна оцінка, моніторинг та аудит; міжсекторне соціальне партнерство в реалізації екологічної політики; екологічна освіта з метою підвищення рівня екологічної свідомості громадян України.

Таким чином, ефективність реалізації державної екологічної політики залежить від комплексного і системного застосування всіх інструментів на всіх рівнях управління екологічною сферою.

Стратегічні засади формування національної екологічної політики полягають передусім у визначенні цілей, завдань, шляхів розвитку суспільства і, відповідно, організації діяльності органів державного управління щодо їх виконання. Формування та реалізація національної екологічної політики потребують розробки нормативно-правової бази та забезпечення її дотримання, тобто стандартів і законів поведінки в суспільстві; контролю за дотриманням законів, припинення дій, що порушують загальноприйняті екологічні норми; гарантування внутрішньої та зовнішньої безпеки й стабільності екополітичного ладу. Екологічна політика у сфері природокористування має інтегруватися в систему програмування, планування та проектування як на державному, так і регіональному та місцевому рівнях. Основою такої інтеграції є стратегічні документи формування та реалізації національної екологічної політики, відповідні міжнародні зобов'язання України, програми сталого розвитку адміністративно-територіальних утворень тощо.

Формування екологічної політики базується на наступних основних положеннях: наявність стратегії соціально-економічного розвитку регіону; оцінка сучасного стану навколишнього середовища; облік результатів комплексної екологічної оцінки при розвитку антропогенної інфраструктури території; нормування антропогенного впливу на навколишнє природне середовище з урахуванням її стійкості; впровадження методів економічного

аналізу наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище; регулярний контроль параметрів впливу об'єктів техносфери на компоненти навколишнього середовища і параметрів якості компонентів навколишнього середовища; створення сприятливого соціально-екологічної середовища проживання населення; забезпечення стійкості біосфери на основі збереження і відновлення біорізноманіття навколишнього тваринного і рослинного світів; формування екологічного світогляду.

В умовах сучасної політичної і економічної ситуації, питання екологічної безпеки набувають все більшої актуальності для України. Сучасні тенденції щодо наслідків воєнних дій, погіршення соціально-економічних показників розвитку країни, зростання інфляції, відтоку інвестицій тощо підвищують вимоги до стратегії екологічної політики не тільки як окремого програмного документу, але і як до окремого напрямку наукової та управлінської діяльності.

У системі центральних органів виконавчої влади України головним органом, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної, біологічної і генетичної безпеки є Міндовкілля, діяльність якого за висновками Держаудитслужби є малоефективною щодо виконання природоохоронних заходів та використання при цьому бюджетних коштів.

Отже, Міндовкіллю з метою результативності виконання природоохоронних заходів та підвищення ефективності використання коштів державного бюджету на їх фінансування рекомендовано при плануванні та відборі природоохоронних заходів враховувати їх пріоритетність, зокрема щодо фінансування об'єктів з високим екологічним ефектом та заходів, спрямованих на запобігання, попередження, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієнко М. В., Шако В. С. Сутність державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональних рівнях. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1051> (дата звернення: 14.10.2023).
2. Андрєєва Н. Технології стратегічного екологічного управління сучасним підприємством: методи та інструментарій впровадження/ Н. Андрєєва, О. Мартинюк. *Економіст*. 2013. № 1. С. 22–25.
3. Андрошук І.В. Аналіз міжнародного досвіду застосування економічних важелів для здійснення екологічної політики в Україні / І.В. Андрошук // *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія : Науковий збірник / відп. ред. В.К. Хільчевський*. Луцьк : РВВ Луцького ДТУ, 2012. Том 4. С. 13–17.
4. Бокови́кова Ю.В., Панова О.В. Зарубіжний досвід державного регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2018-1/doc/6/01.pdf> (дата звернення: 08.10.2023).
5. Веклич О.О. Шляхи і засоби запровадження екологічно економічно та фінансово ефективною системи / О.О. Веклич. *Перспективи впровадження екологічного оподаткування в Україні : зб. матеріали науково-практичного круглого столу*. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – С. 35–42.
6. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
7. Герасимчук З.В., Вахович І.М., Голян В.А., Олексюк А.О. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності / З.В. Герасимчук та ін. : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2006. 228 с.
8. Гірничий закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#Text> (дата звернення: 13.11.2023).

9. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, Г. В. Анісімова та ін. Харків : Одиссей, 2008. 480 с.
10. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
11. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
12. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
13. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2023).
14. Краснова М. Правові основи сучасної екологічної політики України: науково-методологічні питання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2016. № 1(102). С. 9–13.
15. Линник С.О. Реформування системи фінансування екологічної діяльності та розвиток фінансових механізмів. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія: Державне управління. Донецьк, ДонДУУ, 2004. Т. V, вип. 42. С. 170–177.
16. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
17. Макарова В.В. Еколого-економічний складник поняття «сталий розвиток». Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Електронне наукове фахове видання. Дніпро : Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. 2019. Вип. 3(20). 2019. С. 417–421. URL: www.easterneurope-ebm.in.ua (дата звернення : 05.11.2023).

18. Мартиненко В.О. Досвід країн ЄС щодо сучасних механізмів управління охороною навколишнього середовища в Україні. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/896/pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

19. Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 16.10.2023).

20. Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.10.2022 № 424. URL: <https://mepr.gov.ua/files/docs/nakazy/2022/424%D0%BD%D0%B4.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).

21. Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.10.2022 № 414. URL: <https://mepr.gov.ua/documents/3820.html> (дата звернення: 25.10.2023).

22. Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.04.2022 № 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-22#Text> (дата звернення: 16.10.2023).

23. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2020 році. Офіційний вебсайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. 421 с. URL: <https://mepr.gov.ua/news/38840.html> (дата звернення: 11.11.2023).

24. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.12.2023).

25. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 443-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

26. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затвержені Постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.12.2023).

27. Перга Т. Ю. Глобальна екологічна політика та Україна : монографія. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 288 с.

28. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

29. Положення про Державне агентство водних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

30. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2023).

31. Положення про Державне агентство меліорації та рибного господарства України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від

30.09.2015 № 895. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

32. Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

33. Положення про Державну екологічну інспекцію України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

34. Положення про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.2015 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.10.2023).

35. Положення про державну систему моніторингу довкілля, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

36. Положення про Державну службу геології та надр України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2023).

37. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

38. Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

39. Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

40. Положення про Український гідрометеорологічний центр Міністерства надзвичайних ситуацій України, затверджене наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 26.07.2011 № 759 (у редакції наказу Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 08.11.2016 № 577). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0759735-11#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

41. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

42. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 13.10.2023).

43. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23.03.2021, введене в дію Указом Президента України від 23.03.2021 № 111/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

44. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

45. Про екологічний аудит : Закон України від 24.06.2004 № 1862-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text> (дата звернення: 14.10.2023).

46. Про екологічну мережу України : Закон України від 24.06.2004 № 1864-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
47. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 13.10.2023).
48. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text> (дата звернення: 16.10.2023).
49. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.10.2023).
50. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
51. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
52. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
53. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> (дата звернення: 14.10.2023).
54. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
55. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

56. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 14.11.2023).
57. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
58. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
59. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
60. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
61. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text> (дата звернення: 14.11.2023).
62. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
63. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року : проект Закону України (реєстраційний № 9015 від 07.08.2018). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (дата звернення: 10.10.2023).
64. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
65. Про умови надання та використання дозволів на пошук, розвідування та видобуток вуглеводнів : Директива 94/22/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 30.05.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_506#Text (дата звернення: 06.11.2023).

66. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України № 68/2022 від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 13.10.2023).

67. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 01.11.2023)

68. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата звернення: 08.12.2023).

69. Рогач С.М. Зарубіжний досвід регулювання сфери природокористування. Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип.26.2019. С 16-23.

70. Сергієнко Л. В., Дзюбенко О. М., Ожго С. В. Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3 (89). С. 191–200.

71. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

72. Хвесик Ю.М. Досвід реалізації організаційно-економічного механізму управління природокористуванням в США. Київ : Регіональна економіка, 2001. № 1. С. 140–146.

ДОДАТКИ